

Rybicki, Czesław

Działalność żydowskich stowarzyszeń gimnastyczno-sportowych w Łomży do 1941 r.

"Studia Łomżyńskie", 23, 2012, s. [7]-55

Zdigitalizowano w ramach projektu pn. Budowa platformy "Podlaskie Czasopisma Regionalne", dofinansowanego z programu „Społeczna odpowiedzialność nauki” Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego (umowa SONB/SP/465121/2020).

Ministerstwo Nauki
i Szkolnictwa Wyższego

Udostępniono do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Czesław Rybicki

Łomżyńskie Towarzystwo
Naukowe im. Wagów
Łomża

Działalność żydowskich stowarzyszeń gimnastyczno-sportowych w Łomży do 1941 r.

Początki sportu żydowskiego na świecie

Od najdawniejszych czasów w judaizmie nie było sprzyjającej atmosfery dla zainteresowania sportem. Sport rozumiany jako rywalizacja i współzawodnictwo był wówczas pojęciem nie znanym. Był nie zgodny z ideami i zasadami życia ówczesnych Żydów. Do dziś w wielu środowiskach rozpowszechniony jest stereotyp Żyda stroniącego od sportu, uprawiającego co najwyżej grę w szachy. Miało to swoje źródło w III wieku p.n.e., kiedy to Grecy przejęli kontrolę nad ziemiami dzisiejszego Izraela. Przez to sport stał się dla Żydów obcym wymysłem. Dodatkowo, aby wziąć udział w greckich zawodach sportowych, należało najpierw złożyć ofiarę Heraklesowi, co całkowicie zniechęcało do udziału Żydów. W ramach zajęć sportowych ćwiczano w gimnazjonach i na stadionach nago. To także nie zachęcało pobożnych Żydów do uczęszczania na te obiekty. Z kolei w czasie panowania rzymskiego sport wiązał się z okrucieństwem i przemocą w walkach gladiatorów. Wzmocniło ono negatywne nastawienie Żydów do sportu. Sport przez wiele wieków pozostawał dla ludności żydowskiej „hellenistycznym” złem, traktowano go jako element obcy kulturowo. Obawiano się, że wpływ kultury greckiej i udział Żydów w sporcie może doprowadzić do „hellenizacji” Judei. K. Śmiechowski (2003, t. VI, nr 3–4: 366–367, 370, 371, 374, 375) informuje, że pierwszym żydowskim władcą zachęcającym do uprawiania sportu był Herod, rzymski namiestnik Palestyny. Sam nieźle rzucał oszczepem, strzelał z łuku i był znakomitym myśliwym. W latach 37 p.n.e. do 4 n.e.

zbudował stadiony sportowe w Cezarei, Sebaste, Tyberiadzie, Jerycho i w innych miastach. Zorganizował na nich Igrzyska Palestyńskie, które odbywały się co pięć lat. Jego działalność odbywała się w ramach programu romanizacji. Systematyczny udział Żydów w sporcie rozpoczął się w XVIII wieku w tolerancyjnej dla nich Anglii. Pojawili się tam pierwsi mistrzowie, byli to przeważnie bokserzy. Na przełomie XIX i XX wieku wielu Żydów mieszkało w zatłoczonych, małych gettach w warunkach nie sprzyjających rozwojowi kultury fizycznej. Przywódcy religijni głosili hasło, że „mężczyzna powinien cały swój wolny czas poświęcać studiom Tory i Talmudu. Wszystko zaś, co mogło odrywać wyznawców judaizmu od realizacji tego modelu uważano za bezbożne” (Śmiechowski 2003: 366–367, 370, 371, 374, 375). W średniowieczu wśród Żydów popularna była gra w piłkę. W XVI wieku pozwalano na grę w nią (nawet dla rozrywki) w czasie szabatu, o ile nie było na te dni specjalnego zakazu. Oprócz wymienionych rozrywek Żydzi zajmowali się spacerami, wyścigami gołębi, chodzeniem na szczudłach, obroną własną, i rozrywkami intelektualnymi: zagadkami, grami dziecięcymi, kośćmi, warcabami i szachami. Dopuszczalną formą rozrywki był także taniec, głównie religijny. Towarzyszyła mu muzyka i rozrywki umysłowe. Mimo surowości obyczajów Żydzi lubili się bawić (Śmiechowski 2003: 366, 372). Zachowały się przekazy na papirusach o wyjątkowej sprawności militarnej Żydów: jako strzelców w armii Aleksandra Wielkiego, znakomitych procarzach z miejscowości Gibe'a, świetnych łucznikach z pokolenia Saula, synach Judy sprawnie władających włócznią i tarczą. Osiągnięcie tych sprawności wymagało jednak uprawiania ćwiczeń fizycznych. Większość Żydów zetknęła się z przygotowaniem wojskowym, służąc jako najemnicy pod panowanie Greków, jak i Persów. Sport uprawiany dla rozrywki był uważany za sprzeczny z żydowskimi ideami. W Biblii i Talmudzie można było jednak znaleźć wskazania o konieczności wychowania zdrowego i pięknego młodego pokolenia (Śmiechowski 2003: 368, 372). Na przełomie XIX i XX wieku polepszająca się sytuacja Żydów w Europie pozwoliła im na bardziej aktywne uczestnictwo w sporcie. Europejczycy tworzyli w tym czasie pierwsze kluby i towarzystwa sportowe. Jedne z nich były elitarne, drugie powszechnie dostępne. Żydzi zaczęli do tych ostatnich masowo wstępować, co nie było mile widziane. K. Śmiechowski (2004: 132–133) uważa, że „Jedynym ich wyjściem, aby podnieść swoją ciężką fizyczną było zorganizowanie własnych towarzystw i stowarzyszeń, umożliwiających uprawianie sportu i dających dostęp do sprzętu”. W 1895 r. założono pierwsze żydowskie stowarzyszenie sportowe w Konstantynopolu. W Europie pierwsze żydowskie kluby sportowe powstały: w 1896–1899 w Bielsko-Białej, w 1897 r. w Bułgarii, w 1898 r. w Niemczech i Austrii, w 1906 r. na Węgrzech, w 1906 r. w Szwajcarii, w 1911 r. na Bałkanach i w 1913 r. w Rosji. W pierwszej połowie XX wieku rabbi Kook (1865–1935), zaczął podkreślać znaczenie sportu. Zaprzeczył on temu, że ciało jest tylko sługą duszy. Według niego tylko zdrowe ciało mogło zapewnić zdrowie duszy. Idea ta zdobyła popularność i stanowiła moment przełomowy dla rozwoju żydowskiego sportu. W 1895 r.

powstał w Istambule pierwszy żydowski klub gimnastyczny o nazwie Izraelski Związek Gimnastyczny Konstantynopolu. W latach 1896–1899 powstało i rozwinęło działalność Jüdischer Turnverein w Bielsko Białej. Ideologia syjonistyczna miała fundamentalne znaczenie przy tworzeniu pierwszych żydowskich klubów sportowych, jak i później przy rozwijaniu rozgałęzionego systemu organizacji wychowania fizycznego i sportu (Rokicki 2001: 427, 428; Śmiechowski 2004: 134). J. Chełmecki (2002: 31) stwierdził, że „realizacja tego celu wymagała zahamowania procesów asymilacyjnych mniejszości żydowskiej w poszczególnych krajach”. Informuje również, że wzory czerpano przede wszystkim z „niemieckiego turnerstwa oraz z wywodzących się z tych wzorów towarzystw «Sokoła» w Europie Środkowo-Wschodniej”. Początki żydowskiego ruchu sportowego upatruje w „ogólnych trendach nowożytnego wychowania fizycznego w Europie, jak i w żydowskim ruchu *haskali* (oświecenie), a później w ideologii syjonizmu” (Rokicki 2001: 427, 428; Śmiechowski 2004: 134). W 1896 r. Teodor Herzl opublikował manifest polityczny pod tytułem *Der Judenstaat* (Państwo Żydowskie), a w 1898 r. na II Kongresie Syjonistycznym w Bazylei Emanuel Mandelsta poruszył temat upośledzenia fizycznego Żydów Europy, a Max Nordau (1849–1923) wystąpił z referatem o wychowaniu młodego pokolenia Żydów w oparciu o sport. Propagował model „muskularnego Żyda”. Zachęcali oni Żydów do odrodzenia fizycznego narodu, odnowienia swojego zainteresowania sportem, treningu umysłowego i fizycznego w celu zrealizowania jego marzenia o „muskularnym syjonizmie”. Był to początek żydowskiego narodowego ruchu gimnastycznego. Rozwój żydowskich organizacji sportowych był ściśle związany z rozwojem ruchu syjonistycznego, który w swoich założeniach nawiązywał nie tylko do przeszłości narodu żydowskiego, ale również do jego przyszłości. Idea odbudowy państwa żydowskiego została złączona z odrodzeniem fizycznym Żydów, odciągnięciem ich od kawiarni, nieograniczaniem się tylko do spacerów po deptakach, poprawą ich warunków mieszkaniowych. Lansowano nowy model Żyda: „Muskeliedentum” oraz „Stolzer Jude”. Przyszli obywatele państwa żydowskiego musieli być wystarczająco silni, by je utrzymać i rozwijać. Do realizacji idei utworzenia państwa w Palestynie potrzeba było młodych, wyszkolonych zaprawionych do walki osiedleńców. Idee II Kongresu Syjonistycznego zaowocowały utworzeniem 22 X 1898 r. Jüdisch Turnverein „Bar Kochba”¹ w Berlinie (Chełmecki 2002: 32). Chełmecki (2002: 32) poinformował, że związkowi temu ze względów taktycznych nadano

formalnie charakter neutralny politycznie i religijnie, otwierając tym drogę do przynależności zarówno zagorzałym zwolennikom syjonizmu, jak też osobom podtrzymującym tradycje religijne i narodowe, ale będącym wrogo nastawionym do syjonizmu, a ponadto tym Żydom, którzy ulegli już stopniowej asymilacji. Jednocześnie ta formuła pozwalała

¹ Szymon Bar Kochba – legendarny przywódca powstania Żydów w Palestynie przeciwko Rzymianom w latach 132–135 p.n.e.

wobec władz państwowych, na terenie których działały żydowskie towarzystwa gimnastyczne, akcentować typowo gimnastyczny charakter związku.

Stowarzyszenie to w 1900 r. rozpoczęło wydawanie pisma „Jüdische Sportzeitung”. W maju 1900 r. w gazecie tej ukazał się manifest „Co chcemy?”, w którym określono cele, zadania i metody nowego ruchu. W czerwcu 1900 r. ukazał się w niej apel JT Bar Kochba Berlin o założenie zrzeszenia żydowskich zespołów sportowych w Europie. Skutkowało to założeniem takiej organizacji i zatwierdzeniem jej statutu. Stało się to 22 VI 1903 r. w Berlinie. 22 III 1903 r. również w Berlinie Alfred Flatow założył pierwszą w Europie żydowską organizację sportową „Juedische Turnerschaft”. Stała się ona pierwowzorem dla powstałych później „Makabi” i „Hapoel”. Na początku XX wieku do Palestyny przybywało coraz więcej żydowskich uchodźców, pochodzących z krajów o bogatych, sportowych tradycjach. Na skutek tego zaczęły powstawać związki sportowe, takie jak np. Makabi czy Hapoel. Były one odpowiedzią na wystąpienia Teodora Herzla i Maxa Nordau. W 1906 r. na Środkowym Wschodzie powstał pierwszy żydowski klub sportowy. Był nim „Rishonle-Zion” w Jaffie, następne w 1909 r. w Rehovot i Kairze, w 1910 r. w Jerozolimie i w 1911 r. w Aleksandrii. W 1911 r. powołano w Jerozolimie pierwszy klub o nazwie Makabi. Nazwa organizacji sportowej „Makabi” pochodzi od Judy Machabeusza, izraelskiego bojownika, dowódcy powstania w latach 166–164 p.n.e. Udało się wówczas wyprzeć powstańcom Greków z Jerozolimy. J. Chełmecki (2002: 32), J. Rokicki (2001: 427, 428) i K. Śmiechowski (2003: 368; 2004: 133–139), informują, że nazwa „Makkabi” oznaczała ‘młot’. W literaturze występowała ona dość często, jednak tylko w odniesieniu do Judy – dowódcy powstania była używana powszechnie. Dowódca powstania był porównywany do młota, który miażdży wroga. Spotykane są też inne wyjaśnienia tego wyrazu, jak ‘tępicieł’, ‘gnębiciel’ czy też z arabskiego ‘generał’. Opowiadano o nim legendy. Wpisano go do panteonu bohaterów narodowych. Wiele powstających klubów sportowych wybrało go na swojego patrona. Nazwa klubu miała integrować, utrwalac tożsamość narodową, podkreślać ich narodowy charakter, ukazywać aspiracje i dążenia. W krótkim czasie zapisało się do niego 300 członków. Drugi powstał w Petach Tikwie. Weszły one w skład ogólnokrajowej organizacji „Makabi” w 1912 r. W nowych klubach rozpoczęto stosowanie nazewnictwa ćwiczeń i komend sportowych w języku hebrajskim „Makabi” nie ograniczało swojej działalności tylko do dziedzin sportowych, było aktywne również w sprawach kulturowych, walczyło o rozwój i propagowanie języka hebrajskiego, zatrudnienie dla żydowskich robotników, a także organizowało oddziały żydowskiej samoobrony (Rokicki, 2001: 427, 428; Śmiechowski, 2004: 134).

Rozwój żydowskiego ruchu sportowego na ziemiach polskich

W Galicji w 1901 r. żydowskie towarzystwa gimnastyczne powstały w 1901 r. w Krakowie i we Lwowie, w 1913 r. w Stanisławowie powstał Żydowski Klub

Sportowy „Hakoach”. W 1914 r. w zaborze pruskim powstały w Gdańsku i Katowicach żydowskie kluby gimnastyczne. Na ziemiach polskich pod carskim panowaniem powstawały stowarzyszenia sportowe w następującej kolejności: w 1897 Łódzkie Towarzystwo Zwolenników Gry Szachowej, w 1911 Żydowskie Towarzystwo Gimnastyczno-Sportowe w Tomaszowie Mazowieckim, w grudniu 1912 Łódzkie Żydowskie Towarzystwo Gimnastyczno-Sportowe, w 1912 powstało także Zgierskie Żydowskie Towarzystwo Sportowe i ŻTSG „Makabi” Włocławek. W Królestwie pierwsze żydowskie koło sportowe powstało w Warszawie przy Stowarzyszeniu Subiektów Handlowych Wyznania Mojżeszowego. Po rewolucji 1905 r. przestało istnieć. Po tym fakcie młodzież o poglądach lewicowych ćwiczyła w sekcji przy stowarzyszeniu kupców, a o poglądach narodowych w prywatnych szkołach gimnastycznych, do których niechętnie przyjmowano Żydów lub nielegalnie w wynajętych salach. W 1912 r. doszło do połączenia obu nurtów politycznych i powstała jedna sekcja przy Stowarzyszeniu Pracowników Handlowych. Ćwiczone w wynajętej sali szkoły dr. Fischera przy ulicy Smolnej. Po wyborach do I Dumy nasiliła się dyskryminacja i bojkot Żydów. Wówczas pozbawiono sportowców żydowskich możliwości korzystania z sali. „Stowarzyszenie Pracowników Handlowych” wybudowało własną salę gimnastyczną przy ulicy Zielnej. Po wkroczeniu Niemców do Warszawy koło to przekształciło się w klub „Makabi” Warszawa. W dniach 25–26 XII 1916 r. odbył się w Łodzi zjazd żydowskich organizacji gimnastycznych i sportowych z terenów zajętych przez Niemców. Powstał Centralny Związek Żydowskich Towarzystw Gimnastyczno-Sportowych Królestwa Polskiego. 12–14 VIII 1918 r. w II zjeździe tej organizacji wzięło udział 67 delegatów z 67 miast. Wybrano Komitet Centralny tej organizacji. W jego skład wszedł przedstawiciel Zambrowa. J. Rokicki informuje, że członkowie żydowskich klubów sportowych w Niemczech w większości poparli wysiłek zbrojny armii niemieckiej, ochotniczo do niej wstępowali, walczyli i ginęli w całej Europie. Żydowskie sportowcy z Niemiec, będący żołnierzami wraz z przesuwaniem frontu na wschód w latach 1914–1916 pomagali w organizowaniu żydowskich towarzystw gimnastycznych na terenach okupowanych. Niemcy sprzyjali rozwojowi żydowskiego ruchu społeczno-gospodarczego na zajętych terenach. Powstającym klubom władze niemieckie często przekazywały sprzęt sportowy, udostępniały sale gimnastyczne, udzielały pomocy instruktorskiej. W 1915 r. oprócz KS „Makabi” Warszawa powstały ŻKS „Makabi” Kutno, ŻKS „Makabi” Płock i inne. W przededniu I wojny światowej „Makabi” liczyło około 1000 członków w 15 klubach. I wojna światowa zahamowała rozwój żydowskiego ruchu gimnastycznego. Wielu działaczy zginęło (BN ZDŻS, sygn. 104231; Chełmecki 2002: 33, 34; Rokicki 2001: 428, 429, 430).

Po 1921 r. w niepodległej Polsce powoli odradzał się żydowski ruch gimnastyczny i sportowy. Istniała potrzeba zrzeszenia wszystkich stowarzyszeń w jednej organizacji. W latach 1926–1928 tymczasowe kierownictwo tej organizacji mieściło się w Bielsko Białej. 9 XII 1928 r. podczas Krajowego Zjazdu Żydowskich Towa-

rzystw Gimnastycznych i Sportowych w Krakowie wybrano egzekutywę Żydowskiej Rady Wychowania Fizycznego Rzeczypospolitej Polskiej. Miała ona oficjalnie reprezentować żydowskie towarzystwa gimnastyczne i sportowe Rzeczypospolitej Polskiej. 16 III 1930 r. powołano nową organizację podczas zjazdu „Wszechświatowego Związku Makabi Oddział Polska”. W 1934 r. istniało w Polsce 10 okręgów „Związku Makabi”. W tym roku okręg białostocki zrzeszał osiem klubów, a w 1938 r. dziewięć. Związek przez cały okres międzywojenny współpracował z „Państwowym Urzędem Wychowania Fizycznego i Przysposobienia Wojskowego” oraz ze „Związkiem Polskich Związków Sportowych”. Organizowano Mistrzostwa „Makabi” na szczeblu okręgowym i ogólnopolskim. W klubach związkowych wprowadzono do komend sportowych i korespondencji język hebrajski (BN ZDŻS, sygn. 104231; Rokicki 2001: 431, 432, 433.).

Historia osadnictwa żydowskiego w Łomży.

Ludność żydowska Łomży, powiatu łomżyńskiego i powiatów graniczących w latach 1914–1921

J. Lewiński stwierdził, iż autorzy monografii Łomży: L. Rzecznowski, *W dawnej i teraźniejszej Łomży* wydanej w 1861 r., A. Merc w *Mieście Łomża* wydanej po bycie Łomży pod władzą niemiecką w latach 1916–1918 zatajają informacje o roli Żydów i ich wkładzie w rozkwit miasta. Podobnie ocenia opracowanie *Łomża* W. Świderskiego z 1925 r. Zarzuca mu, że

zapomniał o mieszkańcach żydowskich, jako ważnego czynnika przekonywującego w kulturze, ekonomice i gospodarce miasta i nie wspomina o nim tylko pokrótce w tablicach statystycznych i mimochodem. (Lewiński 1952: 6–9).

Informuje o braku źródeł historycznych, na podstawie których można by określić, kiedy Żydzi zaczęli osiedlać się w Łomży i jej okolicach. Przypuszcza, że stało się to w XIII w. wraz z napływem Żydów do innych miast polskich z Niemiec, Austrii i Czech (Lewiński 1952: 6, 10). Informuje o zbudowaniu w XII w. pałacu królewskiego przez Bolesława Kędzierzawego na wzgórzu noszącym imię królowej Bony, nad zakrętem rzeki Narew. W pobliżu powstało osiedle skupiające ludzi władzy, wojskowych i kupców. Około 1340 r. Kazimierz Wielki zbudował drugi pałac bliżej dzisiejszej Łomży na placu przylegającym do Starego Rynku, ulicy Woziwodzkiej i Senatorskiej. Między tymi dwoma pałacami w XV w. powstało osiedle żydowskie w Łomży. Zbudowano tam bożnicę i cmentarz. W 1831 r. na gruzach pałacu króla Kazimierza Wielkiego powstała pierwsza synagoga dla nowej, młodej gminy żydowskiej (Lewiński 1952: 8–9).

Pierwsze informacje o Żydach w Łomży według źródeł polskich pochodzą z roku 1494. Biskup płocki w liście pasterskim przestrzegał łomżyńskich scholarów przed ekscesami i rabowaniem mienia żydowskiego (Godlewska 1962: 70, 2000: 65; Lewiński 1952: 11). W 1496 r. książę Konrad wydał zakaz osiedlania się Żydów

w mieście po pobiciu przez Żydów mieszczan łomżyńskich. O tym zdarzeniu poinformował księcia rajca miejski Jakub Żuraw. Od tego czasu mogli oni tylko handlować w mieście. Od połowy XVI w. Coraz trudniej Żydom było osiedlać się w miastach. Zabraniał im tego wydany w 1522 r. mandat księcia Janusza III (Brodzicki 1999: 31; Godlewska 2000: 65). W 1598 r. Zygmunt III niżej 3 dni: „Żydowie aby nie byli w mieście jedno do trzeciego dnia i aby w kupnie nie przeszkadzali pod utraceniem towaru do skarbu miejskiego”. Mała liczba Żydów, jaka była Łomży w XV w. i w I połowie XVI w. zniknęła w następnych latach zupełnie. Żydzi pojawili się w Łomży dopiero XIX w. (Godlewska 1962: 70, 2000: 65). Momentem zwrotnym stało się wydanie w 1822 r. przez Namiestnika Królestwa Polskiego zezwolenia na osiedlenie się Żydów w Łomży. Ludność żydowska zaczęła szybko wzrastać. Nastąpił rozwój żydowskich zakładów wytwórczych w branży rolno-spożywczej. Ludność żydowska w coraz większym stopniu opanowywała rzemiosło, handel, a nawet i drobny przemysł. Dochodziło do coraz większych zatargów między Polakami a Żydami na tle wpływów o dominację w tych dziedzinach (Brodzicki, Godlewska 1987: 98, 101, 102; Rzecznowski 1861: 35). W 1823 r. Żydzi posiadali w Łomży 45 własnych domów. 24 V 1823 r. Komisarz Obwodu Łomżyńskiego wysłał pismo do Księcia Namiestnika z propozycją, aby: „ulice Żydowska, Kaznodziejska, Wozwodzka i Rybaki, liczące 57 domów i znaczną liczbę placów pustych, mogły być wyznaczone na miejsce zamieszkania Żydów” (Brodzicki, Godlewska 1987: 102). 2 XII 1823 r. Żydzi wystąpili z własnym pismem do Komisji Rządowej Spraw Wewnętrznych i Policji z prośbą o zezwolenie na im na zamieszkanie na centralnych ulicach miasta: Giełczyńskiej i Senatorskiej. Prośbę swoją uzasadniali tym, że:

Niektórzy Żydzi w mieście Łomży prowadzą znaczny handel, umieją czytać i pisać po polsku, nie używając znaków powierzchownych odróżniających ich od innych mieszkańców, a przeto kwalifikują się do zamieszkania na ulicach exymowanych” (Brodzicki, Godlewska 1987: 102).

10 XII 1823 r. Książę Namiestnik Zajacek wydał restrykt zezwalający Żydom zamieszkiwać na wszystkich ulicach Łomży (Brodzicki, Godlewska 1987: 102). Liczba ludności żydowskiej w Łomży szybko wzrosła. Nastąpił też rozwój żydowskiego samorządu gminnego, żydowskich organizacji i instytucji społecznych, politycznych oraz gospodarczych (Lewiński 1952). 1 I 1909 r. liczba ludności żydowskiej w Łomży wynosiła 44,2% ogólnej liczby mieszkańców, a w guberni łomżyńskiej 52,3%. Więcej ludności żydowskiej, po 54% posiadały Suwałki i Ostrołęka (Rocznik PTK 1913, Warszawa 1914: 218, 219).

Tab. I. Ludność żydowska niektórych miast Ziemi Łomżyńskiej i Suwałk w latach 1808–1921

Miasto	1808		1827		1857		1897		1921	
	Ogółem	Żydów	Ogółem	Żydów	Ogółem	Żydów	Ogółem	Żydów	Ogółem	Żydów
Ostrów	1143	382	2061	809	3972	2412	9785	5910	13 425	6812
Wysokie Mazowieckie	861	225	1065	378	1824	1053	3101	1910	3214	1898
Łomża	1516	167	3265	948	5881	2608	19 223	8752	22 014	9131
Zambrów	643	82	1050	320	1613	1022	—	—	6160	3126
Ostrołęka	2036	99	3030	496	3371	1128	7965	4564	9145	3352
Kolno	4121	98	2083	784	3350	2084	4876	2863	4494	1920
Grajewo	511	197	1276	727	1917	1457	—	—	7346	745
Suwałki	1265	64	3753	1209	10 584	6587	17 769	7165	16 780	5747

Źródło: Wasiutyński 1930: 36, 37.

W wyniku działań I wojny światowej w 1915 i 1916 r. w Łomży nastąpiła zmiana w strukturze ludności na korzyść mieszkańców pochodzenia żydowskiego. T. Szturm de Sztrem (1918: 4, 5, 7, 16, 26) przedstawił informację o 26 726 mieszkańcach Łomży w 1914 r. i 17 437 mieszkańcach w 1916 r. Zwrócił uwagę na 35,1% ubytek ludności w okresie tych dwóch lat. Również W. Świdorski (1925: 120, 166, 167, 168) przekazał informację, że według spisu przeprowadzonego przez magistrat 21 VIII 1915 r. Łomża liczyła 16 003 ludności stałej. Chrześcijan było 6479 osób, Żydów 9524 osoby. „Wspólna Praca” z 1917 r. (nr 2: 24) poinformowała, że według jednodniowego spisu ludności sporządzonego 31 V 1916 r. było w Łomży 18 322 ludności. Pod względem wyznaniowym struktura ludności przedstawiała się następująco: katolików 6905, Żydów 11 185, ewangelików 187 i prawosławnych 45. Domów mieście było 923, rodzin 3791. Zwraca uwagę spadek liczby ludności pochodzenia polskiego i rosyjskiego spowodowany wypadkami wojennymi oraz zmianę proporcji ludności polskiej w stosunku do ludności żydowskiej na korzyść ostatniej, a nawet uzyskanie przewagi liczebnej przez ludność pochodzenia żydowskiego (Dobroński 1993: 20, 21; „Echa Płockie i Łomżyńskie” 1901, nr 45: 3; Nietyksza 1986: 135–140). W 1921 r. na terenie sąsiednich powiatów: ostrołęckiego, ostrowskiego, kolneńskiego, łomżyńskiego i szczuczyńskiego zamieszkiwało prawie 392 000 ludności, wśród niej 51 393 Żydów, tj. (13,1%). Janusz Gołota (1998: 77, 78), Jan Jerzy Milewski (2002: 163, 164) i Bohdan Wasiutyński (1930: 10, 11, 15) informują, że najwięcej Żydów mieszkało w powiecie łomżyńskim – 17 001 (16,7%) i ostrowskim 14 799 (15,7%), głównie w miastach i osadach miejskich. Powiat łomżyński zajmował 20. miejsce w kraju za względu na odsetek zamieszkałych Żydów. W 1921 r. na ogólną liczbę 22 014 mieszkańców Łomży było 9131 Żydów, co sta-

nowiło 41,5% ogółu ludności. Jan Jerzy Milewski (2002: 163, 164) informuje, że „w ciągu dwudziestolecia 1921–1931 ilość ludności żydowskiej w regionie spadła z 13,1% do 10,9%, w bezwzględnych liczbach z 51 393 do 48 915”.

Bohdan Wasiutyński (1930: 222) scharakteryzował ruchliwość ludności żydowskiej:

zasadniczą cechą migracji żydowskiej wewnątrz terytorium Polski jest skupienie się Żydów w większych miastach. Ten fakt pociągnąć za sobą musi doniosłe skutki. Wytwarzają się w ten sposób wielkie, zwarte skupiska mas żydowskich, a pod ich wpływem ulega zmianie i psychologia tych mas i ich obyczaje i fizjonomia polityczna. Żydzi stają się w osiedlach wielkomiejskich mniej zależni pod względem gospodarczym od swego otoczenia, łatwiej mogą tworzyć własne organizacje społeczne, kulturalne i polityczne. Z uwagi na rolę miast jako czynnika jako czynnika dającego inicjatywę we wszelkich poczynaniach społecznych, jako ośrodków kulturalnego oddziaływania fakt skupiania się w nich Żydów ma doniosłe znaczenie. [...] Z drugiej strony „atmosfera” wielkomiejska przyspiesza przeobrażanie mas żydowskich pod względem pojęć religijnych, moralnych i politycznych.

Tab. II. Wyludnienie ludności w guberni łomżyńskiej, powiecie łomżyńskim i mieście Łomża w latach 1914–1916

Lp.	Obszar	1913	1914	1916	1921	Ubytek ludności w latach 1914–1916
1.	gubernia łomżyńska	650 112	659 670	418 560		38,6%
2.	powiat łomżyński	126 474	127 420	68 518	17 772 spadek w ciągu roku do 17 001	46,2%
3.	miasto Łomża	26 726	—	17 437	9131	35,1%

Źródło: Szturm de Sztrem 1918: 4, 5, 7, 16, 26; Wasiutyński 1930: 10, 11, 15.

W latach 1923–1926 wśród narodowości żydowskiej stosunek osób w wieku lat 50 i wyżej do osób w wieku lat 30–49 w Łomży wynosił 85,2% i był większy niż średnia dla miast powyżej 29 tysięcy mieszkańców w Polsce, a mniejszy niż średnia dla miast poniżej 20 000 mieszkańców. Wpływ na taki stan miała emigracja z Rosji i wewnętrzna migracja ze wsi do miast (Wasiutyński 1930: 211, 216).

Tab. III. Stosunek osób narodowości żydowskiej w wieku lat 50 i wyżej do osób w wieku 30–49 w latach 1923–1926

	Ogółem	W miastach poniżej 20 tysięcy mieszkańców	W miastach powyżej 20 tysięcy mieszkańców	W gminach wiejskich
Łomża	85,2	97,4	72,6	106,3

Źródło: B. Wasiutyński 1930: 211.

Tab. IV. Zatrudnienie w 1921 r. Żydów zamieszkających w województwie białostockim w dziedzinach gospodarki narodowej, utrzymywanie przez nich członków rodzin

Czynni zawodowo w handlu	Utrzymywani członkowie rodzin	Czynni zawodowo w przemyśle	Utrzymywani członkowie rodzin	Czynni zawodowo w rolnictwie	Utrzymywani członkowie rodzin
15 809	39 301	27 005	57 794	5903	5321

Źródło: Wasiutyński 1930: 219, 220.

Wasiutyński poinformował, że

można przyjąć za dowód przesylenia terytorium, jeżeli ludność żydowska utrzymująca się z przemysłu, a właściwie rękodzielnictwa, jest liczniejsza od ludności żydowskiej utrzymującej się z handlu, a więc z tego zawodu do którego Żydzi mają największe zamiłowanie” (Wasiutyński 1930: 219).

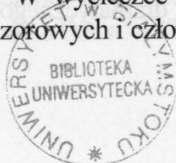
W 1921 r. na 100 czynnych zawodowo Żydów w województwie białostockim zatrudnionych w przemyśle wypadało 214 członków rodzin, a na 100 zatrudnionych w rolnictwie 249 (Wasiutyński 1930: 221).

Żydowskie Towarzystwo Gimnastyczno-Sportowe „Makabi” w Łomży

W 1909 r. powstała w Łomży młodzieżowa organizacja Związek Ha-Techija (Odrodzenie). Jej celem było prowadzenie działalności na rzecz idei syjonizmu. Związek ten prowadził bibliotekę, która zgromadziła liczny księgozbiór i czytelników. Kolportowano broszury syjonistyczne, zakładano komórki nauczania o syjonizmie, skupowano szkle, zbierano pieniądze na rzecz narodowych funduszy żydowskich (*Keren Kajemet Le-Israel*), sprzedawano swoje znaczki, w synagogach ustawiano misy, aby zbierać do nich datki na rzecz osiedli żydowskich w Ziemi Izraela w wigilię Jom Kippur, na zaślubinach i innych uroczystościach rodzinnych, składano przyrzeczenia datków i datki w synagogach na ten cel itp. Latem zajmowano mieszkania wyjeżdżających na letniska i prowadzono w nich działalność związkową; przygotowanie do emigracji do Izraela, szkolono uczniów, chcących zająć się pracą

syjonistyczną w czasie wakacji, a dorośli działacze czynili przygotowania do otwarcia w Łomży szkoły hebrajsko-syjonistycznej mającej wychowywać młode pokolenie. Dzięki ich inicjatywie i staraniom powstała szkoła *Tora we-Daat*. Działalność ta nie była tolerowana przez carskie władze, prowadzono ją nielegalnie. W 1914 r. Związek Ha-Techija pozyskał lokal do działalności w siedzibie towarzystwa „Ha-Zamir” (Słowik) przy ulicy Rządowej 14. W czasie, gdy Łomża znalazła się pod niemieckim zarządem wojskowym, „Odrodzenie” uzyskało urzędowe zatwierdzenie istnienia pod nazwą Młodzieżowy Związek Studiów Judaistycznych Do Centralnego Komitetu Judaistycznego, który powstał w Warszawie przyłączył się związek „Odrodzenie” z Łomży. Z inicjatywy związku utworzono Związek Rzemieślników, spółdzielnię, spożywczą, kuchnię dla ubogich, przedszkole, zorganizowano wieczorowe kursy języka hebrajskiego i pochody oraz wiece z niebiesko-białymi sztandarami. Związek „Odrodzenie” był także inicjatorem powstania Towarzystwa Sportowo-Gimnastycznego „Makabi” (Lewiński 1952: 219). W 1916 r. w Łomży w środowisku ludności żydowskiej zorganizowała się grupa młodzieży uprawiająca gimnastykę i inne sporty. Wśród organizatorów znaleźli się bracia Matatjahu i Liber Muszyńscy, Szlomo Kramer, Jom Tow Lewiński, Ofenberg, Jehoszua Koziński, Marczyk, Tobiasz, Kokoszka, Icchak Lwowicz. Ćwiczenia odbywały się za miastem, na placach fabryki waty i suszarni owoców braci Kozińskich. Grupa przyjęła charakter skautowski. Językiem komend był jidysz. Początkowo nie przejawiano tendencji narodowych. W miarę, jak powiększały się szeregi, powstała myśl, aby bardziej rozwinąć działalność i założyć żydowski związek sportowy. Postanowiono zwołać zebranie założycielskie w sali „Odrodzenia”, w której skupiało się wówczas życie kulturalne miasta. Zgromadzeniu przewodniczył dr Sz. Perelman, uważany za bezpartyjnego. Zebranie było burzliwe. Przybyli reprezentanci kilku kierunków politycznych i skonfrontowali swoje poglądy. Dyskutowano nad tym, czy językiem komend ma być hebrajski czy jidysz. Syjoniści opowiadali się za językiem hebrajskim, który został przyjęty w organizacji „Makabi” w Warszawie; natomiast jidyszyscy skłaniali się oczywiście ku językowi żydowskiemu. Po burzliwych dyskusjach postanowiono umożliwić wychowanie sportowe szerokim rzeszom, a w związku z tym językiem komend musiał zostać jidysz. Rozpoczęła się działalność. Przewodnikiem został H. Frankel, znany nauczyciel gimnastyki, czynny członek lewicowego ruchu (syjonistycznego) Poalej-Cijon. Wśród działaczy w „Makabi” wyróżniali się Goldsztejn, Jalin, Cirman, Pasamonik – siostry i brat, Icchak Jewrejewicz, Kac i inni (Lewiński 1952: 202).

W 1917 r. związek „Odrodzenie” z okazji święta „Lag ba-Omer”, traktowanego jako święto narodowe zorganizował wycieczkę do Gielczyna. J. Lewiński (Lewiński 1952: 219) poinformował, że „władze niemieckie pozwoliły zorganizować wycieczkę i przymknęły oko na jej program, ponieważ wiedzieli, że Żydzi nie zamierzają buntować się przeciwko nim”. W wycieczce udział wzięły wszystkie żydowskie szkoły, uczestnicy kursów wieczorowych i członkowie związku „Makabi”. Panowa-

ła trudna sytuacja związana z wojną. Brakowało żywności, ludzie szyli ubrania z worków i chodzili w obuwiu zwanym drewniakami. Wycieczka oraz zawarte w niej treści syjonistycznego programu wyzwoliły jednak euforię społeczeństwa żydowskiego. Do lasu ze niebiesko białym sztandarem z zorganizowanej grupy z nauczycielami, wychowawcami przewodnikami udała się grupa stu dzieci. W lesie zorganizowano ćwiczenia gimnastyczne, gry i zabawy wygłoszono wykłady i pogadanki. W południe przywieziono z Łomży kocioł herbaty. Przez cały dzień dochodziły do lasu setki łomżan, rodziców dzieci, wielu szanowanych obywateli. Korzystali ze świeżego powietrza, śpiewali, grali w karty, uczestniczyli w „zapasach i zawodach sportowych” (Lewiński 1952: 221). Po części gimnastycznej i pokazie musztry prezes związku „Odrodzenie” Abraham Damowicz wygłosił przemówienie, w którym podziękował organizatorom za przygotowanie majówki. Przy świetle pochodni nastąpił powrót do Łomży. Tam czekało na nich bardzo wielu mieszkańców miasta. Ponownie przemówił prezes Abraham Damowicz. Po wspólnym odśpiewaniu *Ha-Tikwy* (późniejszy hymn Izraela) uczestnicy majówki rozeszli się do domów (Lewiński 1952: 221). W 1919 r. członkowie „Makabi” uczestniczyli w wycieczce do Lasu Giełczyńskiego (Lewiński 1952: 202, 203).

Mobilizacja do polskiego wojska i wojna Polski z Rosją sowiecką w latach 1919–1920, spowodowały spadek liczby członków „Makabi”. Wielu członków powołano do wojska, wielu wyemigrowało. W czasie działań wojennych 1920 r. „Żydowski Klub Sportowy” został całkowicie zamknięty. Po wojnie, kiedy nastał pokój, dr D. Piątnicki, w pełnym emocji artykule, na łamach „Łomże sztime”, wystąpił z apelem i żądaniem, aby „Makabi” znowu powstał do życia. Jego słowa przyniosły owoce. 20 IV 1922 r. zorganizowano w sali teatru „Reduta” popis gimnastyczny wszystkich oddziałów składający się z ćwiczeń wolnych i na przyrządach. Przygrywała orkiestra pod batutą Wołowskiego. Wstęp był płatny, bilety można było nabyć w siedzibie „Makabi” (BN ZDŻS, sygn. XVIIIa1b). 12 II 1923 r. zorganizowano wielką uroczystość w sali „Reduty” i powołano sekcje nazywane wówczas oddziałem koszykówki oraz piłki nożnej. Składały się one z najbardziej usportowionych mieszkańców żydowskiego pochodzenia. Działacze „Makabi” przekazali rządowi regulamin do zatwierdzenia. Jednak ten zatwierdził tylko nazwę „Żydowski „Klub Sportowy”, a nie „Makabi”. Członek kierownictwa Chaim Rotszild bardzo zabiegał o to zatwierdzenie. Niestety bez powodzenia. W piśmiennictwie i przekazach słownych funkcjonowała też nazwa „Makabi” (Lewiński 1952: 202).

W marcu 1924 r. została wybrana rada działaczy w składzie: Ch. Rotszild (przewodniczący), M. Platin (zastępca przewodniczącego), Z. Cimerman (skarbnik), dr D. Piontnicki (Piątnicki), Mosze Morozowicz i Kac. Zorganizowali atrakcyjną wycieczkę do Czerwonego Boru, z udziałem jeźdźców konnych i rowerzystów. Związek liczył wówczas 140 członków seniorów oraz 170 młodych, czyli razem 310 towarzyszy. Zostały założone sekcje: rowerzystów, jazdy konnej, pływania, piłki nożnej, gimnastyki, szachów, studia dramatycznego i inne. Jesienią 1924 r. został

zorganizowany mecz piłki nożnej między „Makabi” i „Strzelcem”. Rywalizacja ta zakończyła się zwycięstwem drużyny „Makabi” (Lewiński 1952: 202, 203).

W marcu 1925 r. do kierownictwa związku weszły nowe osoby: B. Strykowski, Sz. Rozenwaser, dentysta Sz. Parszt (wybrany na przewodniczącego) i Rotsztein. Ulubioną formą integracji klubowej były wycieczki. 12 V 1925 r. zorganizowano wycieczkę do Czerwonego Boru. Dzień ten przypada w święto Lag-ba-Omer. Członkowie klubu i zaproszeni goście udali się do Czerwonego Boru na 30 wozach konnych. Komendantowi wyprawy udało się utworzyć sprawną drużynę cyklistów pod wodzą Kaca oraz drużynę gimnastyczną pod kierunkiem Goldsztejna. Starszyzna klubowa przyjechała później, po głównej grupie. Wszyscy członkowie byli ubrani w mundury, a na głowach mieli specjalne kapelusze. Uroczystość rozpoczęła się o godzinie 2 po południu przemówieniem prezesa dr. Fernta i komendanta wycieczki B. Strykowskiego. Po przemówieniach odbyła się przy dźwiękach orkiestry straży ogniowej defilada młodzieży przed zarządem klubu i licznie przybyłą publicznością z Łomży, Ostrołęki, i Zambrowa. Reprezentacja Ostrołęki składała się z drużyny piłki nożnej i 22 rowerzystów. Podczas uroczystości odbyły się wyścigi rowerowy, bieg na dystansie 100 m oraz mecz piłki nożnej między żydowską reprezentacją Łomży i Ostrołęki zakończony zwycięstwem 1 : 0 tej ostatniej. Ostrołękę reprezentowała drużyna o nazwie „Amatorzy”. Do Łomży uczestnicy wycieczki przyszedli w pochodzie, z towarzyszeniem orkiestry, niosąc pochodnie, a czekające liczna publiczność przywitała ich oklaskami. Przed gmachem klubu na placu Pocztowym z towarzyszeniem muzyki pochód rozwiązano. W wycieczce wzięli udział uczniowie żydowskich szkół powszechnych Łomży pod opieką nauczycieli. To był szczytowy okres rozwoju związku „Makabi” (Lewiński 1952: 203, 204; Księga 2002: 140, 155; „Wspólna Praca” 1925, nr 10: 7). 16 VIII 1925 r. w niedzielę porannym pociągami wyjechał z Łomży do Palestyny Chaim Rotszyld. Był on przez wiele lat prezesem klubu „Makabi”, a przed wyjazdem pełnił funkcję przewodniczącego komisji technicznej. Żegnały go na dworcu oddziały sportowców i tłumy żydowskich mieszkańców Łomży. W przeddzień wyjazdu na placu Moroziewicza odbyło się przejęcie władzy w klubie przez wiceprezesa Pasmanika. Prezesa Rotszylda udekorowano złotym żetonem, odbyła się defilada sportowców, zrobiono pamiątkowe zdjęcia fotograficzne. Młodsze grupy sportowe ŻKS „Makabi” przygotowały bankiet pożegnalny. Sala była pięknie udekorowana, stół suto zastawiony. Wznoszono okrzyki i śpiewano pieśni na cześć Chaima Rotszylda. Korespondent „Wspólnej Pracy” poinformował, że zasłużonego dla sportu w Łomży Chaima Rotszylda „w chwili powrotu na ojczyznę łono” żegnały wszystkie grupy. Bankiet otworzył instruktor klubu Golsztein, spotkaniu przewodniczył Pasamonik. Rotszyld w swoim wystąpieniu podkreślił fakt, że „zawsze stał na gruncie bezpartyjności, troszcząc się jedynie o dobro i rozwój sportu” oraz, że w Palestynie będzie starał się kontynuować swoją działalność sportową. Bankiet zakończono późnym wieczorem (Grochocki; Lewiński 1952: 203, 204; „Wspólna Praca” 1925, nr 16: 6, nr 17: 5).

W latach trzydziestych środowiska stanowiące zaplecze polityczne władz polskich i rząd polski miały pozytywne nastawienie do emigracji Żydów do Palestyny. Organizacja „Legion Młodych” prezentowała pogląd, że państwo polskie powinno wspierać emigrację do Palestyny, nawet ją finansując, wspierać organizacje syjonistyczne. Emigracja do Palestyny w jej interpretacji miała rozwiązać problemy społeczne, zmniejszać napięcia społeczne, a także konkurencję dla polskich handlowców, inwestorów i wpływać na korzystny wynik bilansu eksportu i importu między Polską a Palestyną. Państwo polskie sprzyjało emigracji i organizacjom syjonistycznym („Szkłane Domy” 1934, nr 7: 2). W 1937 r. „Wiarus” poinformował

Nie ulega też wątpliwości, że powstanie państwa żydowskiego w części Palestyny wywrze poważny wpływ na możliwości realnego rozwiązania zagadnienia żydowskiego w Polsce – jednego z głównych siedlisk ludności na świecie, bo obejmującego przeszło 3 miliony ludzi („Wiarus” 1937, nr 30: 738).

Według założeń przedstawianej polityki migracyjnej do Palestyny liczba wyjeżdżających rocznie do Palestyny powinna wynosić więcej niż 30 000 osób, czyli więcej niż liczba urodzeń wśród Żydów w Polsce. Proces ten po kilku lat powinien przynieść oczekiwane dla polskiej racji stanu realne rezultaty:

dawałby co raz większemu odsetkowi młodego pokolenia żydowskiego możliwość produktywniej pracy we własnym państwie – a zarazem zmniejszałby odsetek ludności żydowskiej w Polsce, zmniejszałby stale powierzchnię tarcia w walce o byt („Wiarus” 1937, nr 30: 738).

Powstanie własnego państwa żydowskiego jest za tym nie tylko sprawą wewnętrzną – żydowską. Złączone są z tym wcale poważne widoki na uregulowanie kwestii żydowskiej w Polsce. Jeśli nie szybkiego i definitywnego załatwienia, to w każdym razie wielce pożądaną ewolucji, któryby systematycznie stępiała ostrze tego pełnego zadrażnień zagadnienia: skierowywała nadmiar ludności żydowskiej na pole produktywniej pracy we własnym państwie, a zarazem – jak to określa deklaracja ideowa „Obozu Zjednoczenia Narodowego” – wzmacniała „dążność społeczeństwa polskiego do samodzielności gospodarczej” („Wiarus” 1937, nr 30: 738).

W piątek, 5 XI 1926 r. Żydowski Klub Sportowy „Makabi” zorganizował odczyt na temat *Cele i zadania współczesnego wychowania fizycznego*. Dr Goldlust, dyrektor żydowskiego gimnazjum mówił o problemach wychowania młodego pokolenia i nauce w chederach, która przyczyniła się do likwidacji analfabetyzmu wśród Żydów. Kończącą część referatu poświęcił idei wychowania fizycznego wśród Żydów. Sprawę tą określił problemem narodowym. Znaczenie tej idei wyeksponował słowami, „dzięki której naród odzyskuje równowagę ducha i charakteru” (Grochoci; Pestka 1998: 15; „Wspólna Praca” 1926, nr 19: 6).

3 VIII 1927 r. reprezentacja „Żydowskiego Klubu Sportowego Makabi” rozegrała mecz z Klubem „Łomżynianka”. Zakończył on się zwycięstwem 6 : 0 dla „Łomżynianki”. „Wspólna Praca” z 1927 r. oceniła reprezentację „Makabi” jako

zupełnie nieprzygotowaną do rozgrywania zawodów piłki nożnej („Wspólna Praca” 1927, nr 6: 14). W 1927 r. ponownie nastąpił regres działalności. Wewnątrz nie było atmosfery pokoju. Zaczęła się dyskusja między syjonistami i niesyjonistami dotycząca flagi i jej barw: ci żądali, aby była biało-niebieska, tamci znów chcieli czerwonej albo biało-błękitno-czerwonej. Nie można było osiągnąć porozumienia. Na czele związku Makabi stał wówczas M. Mrozowicz, a sekretarzem był J. Pasamonik (Grochocki; Lewiński 1952: 204.). Stowarzyszeniu groziła likwidacja z powodu braku aktywności, zubożenia i braku zrozumienia społeczeństwa żydowskiego dla spraw klubowych. Zarząd Żydowskiego Klubu Sportowego „Makabi” w celu zapoznania społeczeństwa z faktycznym stanem klubu zamieścił w miejscowym piśmie „Łomże Sztyme” komunikat w którym poinformował, że zdejmuje z siebie odpowiedzialność za ewentualną likwidację klubu. Wywołało to reakcję młodzieży, która nie chcąc dopuścić do upadku klubu, zorganizowała Tydzień Propagandy ŻKS w Łomży. 13 VIII 1927 r. przeprowadzono publiczną sprzedaż znaczka na rzecz Żydowskiego Klubu Sportowego „Makabi”. Uzyskano z niej 92 zł. 99 gr. 16 VIII 1927 r. o godzinie 9 młodzież w dorożce z trębaczem objechała ulice Łomży i rozrzucała ulotki. Ulotki rozrzucono również z klubowego balkonu. Za pomocą hejnału trębacza młodzi sympatycy klubu zwrócili uwagę mieszkańców na zagrożenie istnienia klubu. Nawoływano do wstępowania w szeregi „Makabi” (BN ZDŻS, sygn. 104 231; „Goniec Łomżyński” 1993, nr 26: 5; Wspólna Praca” 1927, nr 6: 4, 7, 8, 18).

27 XII 1928 r. klub „Makabi” został zamknięty z powodu braku działalności. Szybko powstała komisja inicjatywna mająca reaktywować klub. Nawiązała kontakt z centralą „Makabi” w Warszawie, która zgodziła się powołać swój oddział w Łomży. Władze okręgu Białystok zatwierdziły ten związek. Grupa inicjatywna wynajęła salę Klubu Obywatelskiego „Słowik” i rozpoczęła działalność. Na czele męskich drużyn gimnastycznych stanął M. Kajler, natomiast żeńskimi drużynami kierowała R. Strykowska. Do rady weszli: dr J. Szor, dr Mieczysław Karwowski, Ch. Rotszild, D. Nagiszower, Jaakow Ratner, Arie Guzowski, G. Rubinsztejn. W krótkim czasie „Makabi” odzyskał swoją pozycję w Łomży jako znaczące stowarzyszenie kultury fizycznej. Konsekwentnie obrał kierunek syjonistyczny (Grochocki; Lewiński 1952: 204; Pestka 2000: 13).

W 1931 r. związek „Makabi” postanowił urządzić w mieście Tydzień Związku „Makabi” z udziałem „Odrodzenia”, „Mizrachi”, Ha-Szomer Ha-Cair Ha-Dati, Związku Zawodowego Rzemieślników i innych. Ukonstytuowała się rada „Na rzecz związku Makabi”, a na jej czele stanęli: A. Dmowicz, dr Szor, dr M. Karwowski, dentysta R. Baham i Aaron Zabłudowski (sekretarz). 3 I 1931 r. wieczorem po zakończeniu szabatu (*mocaej szabat*) zorganizowano piękny pochód z pochodniami. Następnego dnia odbyła się uroczysta modlitwa w synagodze. Nastąpiły zmiany na dobre. Na czele związku „Makabi” stanął M. Friszman, mąż dentystki Cipruk. Do rady weszli także: prof. Jona Nowiński, L. Jesionowski, P. Szmiawicz, M. Kajler i inni. W tym czasie wybuchł konflikt pomiędzy członkiniami „Makabi”, w wyniku

którego podzieliły się na dwie drużyny. R. Strykowska wyszła z „Makabi” i założyła kobiecą grupę „Ewa”, czyli „Chawa”, a pani Szmiawicz stanęła na czele kobiet w „Makabi”. Wynajęły nową salę przy ulicy Kościuszki 11. Po pewnym czasie Friszman zmęczył się swoją pracą i na jego miejsce zajął adwokat B. Graubert, który poprowadził działalność klubu (Lewiński 1952: 204).

W styczniu 1933 r. przebywał w Łomży prezes „Wszechświatowego Związku Makabi” dr Aleksander Rosenfeld. Złożył wizytę łomżyńskim władzom. Zwiedził klub „Makabi” i wziął udział w specjalnie przygotowanej dla niego przez ten klub akademii („Przegląd Łomżyński” 1933, nr 3: 12).

Od 9 do 16 IX 1933 r. zorganizowano w Łomży Tydzień Makabi. Program tygodnia stanowiły zawody sportowe, pokazowe lekcje gimnastyki mężczyzn i kobiet oraz bal o nazwie „Czarna Kawa”. Wyścig kolarski na trasie długości 16 km wygrał Kwiatek z „Makabi” w czasie 34 minuty 30 sekund. Drugi był Matkowski z „Bejtaru”, a trzeci Przestrzelski. W biegu na przełaj, urządzonym na dystansie około 3 km wygrał Ratowicz w czasie 9 minut 43 sekundy, a drugi był Kwiatek w czasie 10 minut 57 sekund („Przegląd Łomżyński” 1933, nr 39: 14). W 1933 r. w Żydowskim Towarzystwie Sportowo Gimnastycznym „Makabi” szkolenie gimnastyczne dla dziewcząt w wieku do 10 lat prowadziła Szemiawiczówna. W styczniu 1934 r. „Makabi” zatrudniła trenera gimnastyki – mistrza Makabiady, Grynberga („Przegląd Łomżyński” 1933, nr 38: 12; 1934, nr 1: 14).

8 II 1936 r. we własnym lokalu przy placu Poczтовым odbyło się przy dość liczным udziale członków walne zebranie „Makabi”. Spotkanie rozpoczął prezes Graubart powstaniem z miejsc i uczczeniem minutą ciszy zmarłego Józefa Piłsudskiego. Następnie uczczono pamięć zmarłych członków „Makabi”: Arona Jelenia i Mojżesza Cieśluka. Przewodniczącym zebrania został prof. Józef Altszuler. Do pomocy w prowadzeniu zebrania dołączono jako asesorów: Markiewiczównę i Oltarza. Sprawozdanie z działalności sportowej przedstawił Aron Nowiński. Wynikło z niego, że największą aktywność wykazała sekcja bokserska, piłki nożnej, tenisa stołowego i tenisa ziemnego. Sprawozdanie kasowe złożył Herman Bergier. Wynikło z niego, że przychód i rozchód obejmujący okres sprawozdawczy 9 miesięcy zamknął się kwotą 3000 zł. Prezes podkreślił bardzo harmonijną współpracę z wszystkimi władzami, nadmienił, że zarząd w dniach żałoby narodowej po śmierci J. Piłsudskiego zorganizował uroczystą akademię żałobną, brał udział we wszystkich uroczystościach żałobnych, co dało impuls do powołania przy Gminie Wyznaniowej Żydowskiej w Łomży specjalnego komitetu żałobnego. Zarząd odbył 43 zebrania. Na 1 II 1936 r. zweryfikowano 216 członków, w tym 95 ćwiczących. W tym roku sekcja piłki nożnej awansowała do rozgrywek klasy „A” Białostockiego Okręgowego Związku Piłki Nożnej. Przedstawiciel Miejskiego Komitetu Przysposobienia Wojskowego i Wychowania Fizycznego August Filip oraz powiatowego komitetu sierż. Kiellar wyrazili uznanie dla rozwoju klubu i potwierdzili słowa prezesa o bardzo dobrej współpracy z władzami. Ustępującym władzom udzielono absolutorium

i podziękowano za pracę. Uchwalono nowy budżet na kwotę 3600 zł. Wybrano nowe władze klubowe. „Przegląd Łomżyński” z 1936 r. poinformował, że prezesem został ponownie wybrany adwokat B. Graubart, M. Fryszman i prof. A. Jonas zostali wybrani wiceprezesami, prof. J. Altszuler referentem prasy i propagandy, Mira Bogdanowicz sekretarzem, H. Bergier skarbnikiem, A. Dunowicz gospodarzem, A. Nowiński referentem sportowym i L. Jesionowski referentem imprez. Do Komisji Rewizyjnej zostali wybrani: E. Berman, H. Gołąbek i Leon Pfeffer. Do sądu koleżeńskiego weszli: Bagan, red. Ab. Domowicz, Kajlerówna, adwokat M. Karbowski i W. Madelski („Przegląd Łomżyński” 1936, nr 8: 6). Księga Pamięci Gminy Żydowskiej Łomża z 1952 r. zamieszcza odmienne informacje. Według niej prezesem został Herman Berger, członkami: L. Jesionowski, Pesach Kac, H. Berman, Josef Rybak, H. Brzozowski, Helma Rejzel Markowicz i Mosze Kejler (Lewiński 1952: 206).

W 1936 r. powołano Obywatelski Komitet Uczczenia Dwudziestolecia „Makabi”. W skład tej specjalnej, okolicznościowej struktury weszli przedstawiciele różnych związków. Wzięli w niej udział: reprezentanci gminy żydowskiej, „Odrodzenia”, „Mizrachi”, „Poalej-Cijon”, „He-Chaluc”, związków kobiecych itp. oraz „He-Chaluc Ha-Mizrachi”, „Ha-Szomer Ha-Cair”, „Ha-Szomer Ha-Leumi”. Przewodniczącym został dr Szymon Goldlust, a zastępcą dr Szymon Platin. W składzie rady znaleźli się: adwokat Grauber, prof. Jonas, J. Tabulicki, A. Dmowicz, J. Glaczyński, N. Rafałowski, L. Peper, Zeew Ladleski oraz dr Szwalb. Duży wkład w przygotowanie uroczystości rocznicowych wnieśli przewodnicy Grinberg i Szmiawicz oraz pozostali członkowie związku. Obywatelski Komitet Uczczenia Dwudziestolecia „Makabi” poinformował 4 X 1936r., że

Lat dwadzieścia mija od dnia, gdy garstka młodzieży żydowskiej świadomej swych celów narodowych i państwowo-twórczych założyła jedno z pierwszych w byłej Kongresówce „Żydowskie Towarzystwo Gimnastyczno-Sportowe Makabi” w Łomży.

Otwarcie uroczystości nastąpiło w dzień święta Szmini Aceret, na jubileuszowym zebraniu w synagodze. Urządzono Hazkarat Neszamot, czyli Wspominanie Dusz działaczy związku „Makabi”, którzy odeszli z tego świata, a wśród nich: lekarza dentystry J. Chutorskiego, Chaima Rotszylda – kierownika gospodarczego szpitala żydowskiego, Aarona Lina, Drozdowskiego i Mosze Ciśluka. 10 X 1936 r. kilka dni po Święcie Sukot odbyła się w „Domu Żołnierza” uroczysta akademii z udziałem reprezentantów wielu związków i w obecności wysokich oficerów z ramienia armii i władz. Honorowi goście zajęli miejsca obok przewodniczącego dr. Goldlusta. Nastąpiło uroczyste poświęcenie sztandaru związku „Makabi”. Sztandar ten ofiarowali w darze związkowi „Makabi” reprezentanci żydowskich związków społecznych. Przedstawiciele władzy zostali zaszczytzeni aktem wbicia złotych gwoździ i osadzenia sztandaru na drzewcu. Dr Goldlust rozpostarł zwinięty sztandar i powiedział nim ze sceny ponad głowami licznie zgromadzonej publiczności. Był to wspinały sztandar: haftowany, w kolorze niebiesko-białym. Dr Goldlust wygłosił prze-

mówienie po polsku. Mówił o celach „Makabi”, o jego stosunku do społeczeństwa i państwa, a zakończył patriotycznymi okrzykami na cześć Polski, prezydenta i naczelnego wodza wojsk polskich. Orkiestra 33. pułku odegrała polski hymn, a potem *Ha-Tikwę*. Autor wspomnień w Księdze Pamięci Gminy Żydowskiej Łomża zauważa, że tym razem władze okazały uprzejmy i odpowiedni stosunek do narodowego związku żydowskiego, „także antysemita i przeciwnicy Żydów uszanowali i uczcili żydowską siłę oraz zjawisko zorganizowanego i postępowego żydowskiego sportu.” Zarówno sala Domu Żołnierza, jak i udział orkiestry wojskowej, zostały użyczone związkowi „Makabi” bezpłatnie, jako dar jubileuszowy. Związek „Makabi” zorganizował jeszcze trzecią uroczystość, która rozpoczęła się pochodem z pochodniami. Następnie na scenie pojawiły się drużyny „Makabi, pokazując swoje postępy w ćwiczeniach sportowych i gimnastycznych. Odznaczyły się tu dziewczęta i wielką uwagę przyciągnęły ich występy: Chamilbaskiej, Brzozowskiej, Atkowicz, Haktner. Podobnie i występy mężczyzn, takich jak Kajler, Lewjusz, Fridman, Panicz, Wilkomirski, Brzozowski, Flenberg i młody Zalcstejn. Na walnym zebraniu, które odbyło się po jubileuszowych obchodach, został wybrany nowy zarząd: Herman Berger – przewodniczący, L. Jesionowski, Pesach Kac, H. Berman, Josef Rybak, H. Brzozowski, Helma Rejzel Markowicz i Mosze Kejler. W 1936 r. działacze ŁKS Legion A. Śledziński i Wacław Cieśluk oraz działacze „Żydowskiego Towarzystwa Gimnastyczno-Sportowego Makabi” Rybak i mecenas Graubart uczestniczyli w Walnym Zgromadzeniu Białostockiego Okręgowego Związku Piłki Nożnej. Delegat ŁKS Legion wybrany został do komisji skrutacyjnej, zaś delegat łomżyńskiej „Makabi”, Rybak do Komisji „Matki” – uchwał i wniosków. Wacław Cieśluk po raz pierwszy jako przedstawiciel Łomży wybrany został do zarządu BOZPN, do wydziału gier i dyscypliny (Lewiński 1952: 204, 205; „Przegląd Łomżyński” 1936, nr 7: 6; nr 42: 3).

W 1937 r. zmalała liczba członków „Odrodzenia”. Wielu wyemigrowało do Izraela, kilka osób zmieniło miejsce zamieszkania, przenosząc się do Warszawy i innych miast lub za granicę. W tym czasie osłabł także związek „Makabi”. Skutkowało to nie tylko ubytkiem członków, ale także brakiem funduszy na wynajem bardziej odpowiedniego do potrzeb klubowych lokalu. Postanowili zatem korzystać z sali stowarzyszenia „Odrodzenie”, jako współlokatorzy. 22 I 1938 r. odbyło się uroczyste poświęcenie tej siedziby. Zebranie otworzył Jaakow Safirsztejn. Na scenie ceremonialnie rozpostarto sztandary „Odrodzenia”, „Makabi” i organizacji młodzieżowych. Na przewodników związku „Makabi” zostali wybrani oficer Feldman i Podróżnik. Odtąd zabawy i zebrania towarzyskie organizowano we współpracy z „Odrodzeniem” (Lewiński 1952: 205).

Na początku 1939 r. odbyło się ogólne zebranie, dwudzieste trzecie od powstania związku „Makabi” i ostatnie – przed Zagładą. Na to ostatnie zgromadzenie przybyli: Moris Friszman – przewodniczący, Herman Berger i Lijon Jasionowski – zastępcy. Jechezkel Borsztejn – sekretarz, magister Zalkin (właściciel apteki) – skarbnik. Josef Rybak – referent sportu i do spraw zbiorki pieniędzy na rzecz wioski ma-

chabejskiej w Izraelu, Nachman Ołtarz – referent do spraw kultury, L. Dylatycki – kierownik gospodarczy, Dawid Hafner i Josef Platau – członkowie (Lewiński 1952: 205). „Makabi” integrowało żydowskich mieszkańców Łomży przez organizowanie ich sportowej aktywności. Wycieczki, majówki, mecze sportowe z polskimi klubami, a szczególnie z Łomżyńskim Klubem Sportowym budziły poczucie solidarności narodowej wśród Żydów i zajęły istotne miejsce we wspomnieniach łomżyńskich Żydów ocalałych z Zagłady (Testimony 1916).

Sekcja piłki nożnej Żydowskiego Klubu Sportowego „Makabi”

Zasady gry w piłkę nożną przybliżyli łomżanom stacjonujący w Łomży legionisci. W latach 1917–1918 łomżanie z ciekawością obserwowali rozgrywki w nowych dyscyplinach, nieznanych dotychczas na terenie Łomży. Dyscyplinami tymi były piłka ręczna (szczypiorniak) i piłka nożna. Ich zasady przybliżyli mieszkańcom Łomży polscy wojskowi, którzy uczyli się ich w przerwach podczas działań frontowych I wojny światowej w okolicach Polskiej Góry na Wołyniu. W szeregach legionowych znaleźli się piłkarze z znanych klubów Małopolski: z lwowskiej „Pogoni” i „Czarnych” oraz krakowskiej „Cracovii” i „Wisły”. „Wiarus” poinformował o posiadaniu wyekwipowanych drużyn piłkarskich przy 1., 4., 5. pułku piechoty, 1. pułku artylerii i 2. pułku ułanów oraz o posiadaniu przez nie własnych boisk. Istniała też wspólna drużyna nazywana „Legią” (Lewicki 1929: 13; Pomarański 1931: 24; „Wiarus” 1933, nr 18: 403; „Wspólna Praca” 1917, nr 10 i 11: 107, nr 12, 13: 123, nr 15: 151). Mecze rozgrywali między sobą stacjonujący w Łomży, a później także internowani przez Niemców w łomżyńskich koszarach legionisci polscy. Jerzy Górko poinformował o pokazowych piłkarskich spotkaniach rozgrywanych w Łomży przez oficerów i żołnierzy 4. Pułku Piechoty Legionów Polskich (Górko 2010: 10; Pestka 1998: 12, 13). W 1917 r. „Wspólna Praca” poinformowała, że z bardzo dużym zainteresowaniem oglądano mecze piłki nożnej, które odbywały się na „boisku futbolowym” przy ulicy Nowogrodzkiej. Nie udało się uzyskać informacji o dokładniejszej lokalizacji tego boiska. Przeciwnikami 4. Pułku Piechoty Legionów Polskich stacjonującego w Łomży był 5. p. p. Legionów oraz 1. Pułk Ułanów. 20 V 1917 r. odbył się mecz między drużyną 4. p. p. umieszczoną w Łomży po dyslokacji z Zegrza, a 1. pułku ułanów. Wygrała drużyna 4. p. p., niezany jest wynik tego meczu. „Wspólna Praca” oceniła, że

Drużyna ułanów, choć młoda, wykazuje bardzo dobry materiał, dużą zaciętość w obronie i szybkość ataku, brak jej jednak jeszcze zgrania i tej rutyny, którą czwartacy po wielu publicznych machach już posiadają. Publiczność dopisała bardzo licznie, biorąc żywy udział w perypetiach gry i mimo woli snując refleksje, że ci sami młodzi fottbaliści dwa lata z górą inną „grę” toczyli w śmiertelnym ogniu dział i karabinów, do tej zaś sportowej gry zaprawiać się najpierw zaczęli na froncie tuż za okopami. („Wspólna Praca” 1917, nr 10 i 11: 107).

17 VII 1917 r. w meczu miejscowej ligi grali juniorzy z 4. p. p. i 5. p. p. stacjonującym w Różanie i Zegrzu. Zwyciężyła stosunkiem goli 3 : 2 drużyna 4. p. p. Korrespondent „Wspólnej Pracy” poinformował, że „Przebieg gry interesujący. Da się zauważyć brak zainteresowania tym sportem, wśród miejscowej publiczności, której mimo niskich cen wstępu i pięknej pogody było bardzo mało” („Wspólna Praca” 1917, nr 12, 13: 123). 5 VIII 1917 r. w meczu rewanżowym między drużynami 4. p. p., a 5. p. p. zwyciężyli juniorzy 4. p. p. („Wspólna Praca” 1917, nr 15: 151). Za wstęp na te widowiska sportowe pobierano niską opłatę. W następnych latach, do 1925 r., do czasu zbudowania stadionu 33. p. p. w Łomżyńcy rozgrywano mecze piłki nożnej na nadnarwiańskich łąkach nazywanych pulwami (Dobroński 1983: 211; Pestka 2000: 10, 11; Pestka 1998: 12; Stupakowski 1972).

Legionista, Władysław Kęsik we wspomnieniach ze Szczypiorna i Łomży zamieścił zdjęcia i informacje dotyczące nauki tańca, codziennego uprawiania gimnastyki i sportowych gier zespołowych. Szczególnym powodzeniem cieszyły się prawie codzienne mecze szczypiorniaka. W roli kibiców występowali internowani legionieści, niemieccy żołnierze oraz niemieckie sanitariuszki. Kierownikiem „Koła racjonalnego rozwoju fizycznego”, w ramach którego ta aktywność się odbywała, był wachmistrz Świdorski z 1. pułku ułanów. Społeczność żydowska, która w tych latach stanowiła licniejszą część mieszkańców miasta z tych przykładów uczyła się zasad nowych dyscyplin (Kęsik 1936 : 20, 73, 78, 81, 82, 86; Snopko 2008: 235–237).

Franciszek Grochocki na łamach „Przeglądu Łomżyńskiego” z 1932 r. poinformował, że po 1918 r. w Łomży: „przy 33 p. p. powstaje drużyna piłki nożnej «Piechur», jako przeciwnicy organizują się «Strzelec» i «ŻKS Makabi»” („Przegląd Łomżyński” 1932, nr 10: 5, 6, 7). W 1928 r. zorganizowany został Łomżyński Klub Sportowy. Rafał Wszędzirowny o powstaniu ŁKS informował: „Trudno określić datę, ale gdzieś w 1928 r.”. „Poprzednie nazwy brzmiały: „Strzelec”, „Łomżynianka”, później ŁKS (Stupakowski 1972).

2 II 1923 r. urządzono w sali „Reduty” uroczyste spotkanie członków i sympatyków „Makabi”. Na spotkaniu tym powołano oddział koszykówki oraz piłki nożnej. Szkolenie w tych dyscyplinach odbywało się pod kierunkiem sprowadzonego z Płocka komendanta Zeligmana. Piłka nożna była grą, która stała się najpopularniejszą dyscypliną sportową w klubie. Uatrakcyjniała programy festynów i świąt, piłkarze „Makabi” brali udział w rozgrywkach o mistrzostwo Łomży, okręgowego związku piłki nożnej, w meczach towarzyskich z drużynami z Łomży i innych miast, w rozgrywkach o puchar „Przeglądu Łomżyńskiego” w 1935 r., wchodzili w skład reprezentacji Łomży w meczach z reprezentacjami i innymi miast i klubów. Henryk Pestka informuje o graniu w latach 1919–1924 w piłkę nożną w „Makabi”, „Strzelcu”, w Uczniowskim Klubie Sportowym przy Gimnazjum im. Ks. Piotra Skargi i Żydowskim Uczniowskim Klubie Sportowym przy Gimnazjum dr. Szymona Goldlusta. W 1923 r. bardzo obiecująco zapoczątkowała działalność

sekcja piłki nożnej. Po pierwszym meczu z drużyną 33. pułku, który stacjonował w Łomży, „Makabi” wywarła dobre wrażenie na kibicach. Wprawdzie wynik był 1 : 2 na korzyść 33. pułku, ale zawodnicy z „Makabi” pokazali dobrą grę. Drugi mecz odbył się w Ostrołęce. Rozegrano mecz z drużyną żydowskiego oddziału sportowego „Narew”, z udziałem polskich ułanów. Sytuacja się odmieniła. Gra zakończyła się wynikiem 1 : 4 na korzyść drużyny „Makabi”. W grze wyróżnili się szczególnie: M. Platin, Kania, Mizrach, Jastrząb, Kafar (grał ze złamaną ręką) i inni (Lewiński 1952: 202; Pestka, 1983: 14, 15, 16, 22).

Tab. V. Wyniki meczów piłki nożnej Żydowskiego Klubu Sportowego „Makabi” w Łomży w 1923 r.

Lp.	Data	Miejsce	Przeciwnik	Wynik	Uwagi
1.	—	Łomża	drużyna 33. p. p.	1 : 2	
2.	—	Ostrołęka	drużyna żydowskiego oddziału sportowego „Narew” z Ostrołęki	4 : 1	drużyna „Narew” wzmocniona została zawodnikami z 5. pułku ułanów, który stacjonował w Ostrołęce

Źródło: Lewiński 1952: 202; Pestka 1983: 14, 15, 16, 22 (pierwsza cyfra wyniku jest liczbą bramek zdobytą przez drużynę „Makabi” Łomża); wywiad z T. Mrozek z Ostrołęki².

F. Grochocki poinformował, że w 1925 r. rozegrano mecz „Żydowskiego Klubu Sportowego Makabi” z klubem „Strzelec”. Zakończył się on remisem 1 : 1 oraz o meczu wygranym wynikiem 1 : 0 z „Żydowskim Uczniowskim Klubem Sportowym”. Mecze te rozegrano w Łomży. Brak jest informacji o dokładnych datach ich odbycia. 12 V 1925 r. w Czerwonym Borze, w meczu między żydowską reprezentacją Łomży a Ostrołęki zwyciężyli zawodnicy z Ostrołęki rezultatem 1 : 0. 12 VII 1925 r. żydowska reprezentacja Łomży wygrała w Zambrowie wynikiem 2 : 0 z „Amatorami” z Ostrołęki. 2 VIII 1925 r. drużyna „Żydowskiego Klubu Sportowego” z Łomży wygrała w Kolnie wynikiem 8 : 0 z miejscową reprezentacją miasta. W VIII 1925 r. mecz z drużyną „Amatorów” w Ostrołęce zakończył się wynikiem remisowym 1 : 1 (Grochocki; „Wspólna Praca” 1925, nr 10: 7; nr 14: 7; nr 16: 6; 17: 5; wywiad z T. Mrozkiem z Ostrołęki).

² „Pierwszą profesjonalną organizacją sportową w Ostrołęce była żydowska Jutrzenka-Morgenstern, założona w 1922. Istniała osiem miesięcy. Zapewne ludzie wcześniej w niej grający później kopali pod szyldem amatorów (bo już nie profesjonalistów, jak o sobie dumnie pisali mając Jutrzenkę). Druga Jutrzenka pojawiła się ponad dekadę później”.

Tab. VI. Wyniki meczów piłki nożnej Żydowskiego Klubu Sportowego „Makabi” w Łomży w 1925 r.

Lp.	Data	Miejsce	Przeciwnik	Wynik	Uwagi
1.	12 V	Czerwony Bór	„Amatorzy” Ostrołęka	0 : 1	ŻKS „Makabi” reprezentował Łomżę
2.	12 VII	Zambrów	„Amatorzy” Ostrołęka	2 : 0	ŻKS „Makabi” reprezentował Łomżę
3.	VII	Ostrołęka	„ŻKS Makabi „ Łomża	0 : 1	ŻKS „Makabi” reprezentował Łomżę
4.	2 VIII	Kolno	reprezentacja Kolna	8 : 0	ŻKS „Makabi” reprezentował Łomżę
5.	VIII	Ostrołęka	„Amatorzy” Ostrołęka	1 : 1	ŻKS „Makabi” reprezentował Łomżę
6.	VIII	Łomża	„KS Strzelec” Łomża	1 : 1	ŻKS „Makabi” reprezentował Łomżę
7.	-	Łomża	„Żydowski Uczniowski Szkolny Klub Sportowy” Łomża	1 : 0	-

Źródło: Grochocki; „Wspólna Praca” 1925, nr 10: 7; nr 14: 7; nr 16: 6; nr 17: 5; wywiad z T. Mrozkiem z Ostrołęki.

W 1926 r. zespół piłki nożnej łomżyńskiej „Makabi” pokonał w Łomży wynikiem 3 : 0 drużynę „Strzelca” Łomża. W meczu rewanżowym rozegranym również w Łomży wygrał 4 : 1 „Strzelec”. W meczu rozegranym 18 VII między reprezentacją Ostrołęki a reprezentacją złożoną ze „Strzelca” i ŻKS z Łomży wygrała łomżyńska drużyna wynikiem 1 : 0. W kolejnych meczach między tymi zespołami uzyskano w Łomży wynik 5 : 3 na korzyść reprezentacji Ostrołęki i w Ostrołęce wygrali zawodnicy z Łomży wynikiem 5 : 0. W meczu ŻKS „Makabi” z „Amatorami” z Ostrołęki w Czerwonym Borze wygrało „Makabi” rezultatem 5 : 2 (Grochocki; Pestka 1998: 15; „Wspólna Praca” 1926, nr 19: 6).

Tab. VII. Wyniki meczów piłki nożnej Żydowskiego Klubu Sportowego „Makabi” w Łomży w 1926 r.

Lp.	Data	Miejsce	Przeciwnik	Wynik	Uwagi
1.	-	Łomża	„KS Strzelec” Łomża	3 : 0	-
2.	-	Łomża	„KS Strzelec” Łomża	1 : 4	-
3.	18 VII	Łomża	reprezentacja Ostrołęki	1 : 0	utworzono wspólną reprezentację Łomży z KS „Strzelec”
4.	-	Cz. Bór	„Amatorzy” Ostrołęka	5 : 2	
5.	-	Łomża	reprezentacja Ostrołęki	3 : 5	utworzono wspólną reprezentację Łomży z KS „Strzelec”
6.	-	Ostrołęka	reprezentacja Ostrołęki	5 : 0	utworzono wspólną reprezentację Łomży z KS „Strzelec”

Źródło: Grochocki; Pestka 1998: 15; „Wspólna Praca” 1926, nr 19: 6.

W 1927 r., mimo trudności organizacyjnych i finansowych, klub uczestniczył w życiu sportowym miasta. Sytuacja ta skutkowałą jednak słabym poziomem sportowym zespołów klubowych. 3 VIII 1927 r. „Makabi” przegrała mecz piłki nożnej z „Łomżynianką” aż 6 : 0. Korespondent „Wspólnej Pracy” stwierdził, że „nie było żadnej przyjemności patrzeć jak „Łomżynianka” prawie bez wysiłku dawała jeden gol po drugim” (Grochocki; „Wspólna Praca” 1927, nr 6: 14). „Wspólna Praca” z 1927 r. bardzo krytycznie oceniła pracę treningową w klubie żydowskim („Wspólna Praca” 1927, nr 6: 14). „Przegląd Sportowy” z 1927 r. poinformował o zdecydowanej przewadze „Łomżynianki” i dobrej grze jej zawodników: Stańczuka i Gosiewskiego oraz wyróżnił dobre sędziowanie arbitra Pektyna („Przegląd Sportowy” 1927, nr 37: 6). „Łomżynianka” grała z kilkoma rezerwowymi w składzie drużyny. „Echo Szkolne” z 1927 r. oprócz wymienionych w „Łomżyniance” wyróżniło grę bramkarza Bosowskiego, a w klubie żydowskim Ratnera. Jako słabą oceniło grę Garbarskiego, bramkarza „Makabi”. Pismo to podkreśliło zasługi Stańczuka grającego na pozycji prawego łącznika. Strzelił on z karnego pierwszą bramkę w szóstej minucie gry. Piłka wpadła do bramki tuż pod poprzeczką. Dalsze 5 bramek też były dziełem tego gracza („Echo Szkolne” 1927, nr 2: 13). „Wspólna Praca” z 1927 r. poinformowała, że „po dawnym «ŻKS» zostały tylko szczątki; jest kilku dobrych graczy, ale drużyna jako całość słaba” („Wspólna Praca” 1927, nr 6: 14, nr 8: 10, 11 12). F. Grochocki poinformował, że w 1927 r. łomżyńskie drużyny rozegrały ogółem 15 meczów. W rozgrywkach w Łomży i poza miastem uczestniczyło 5 drużyn łomżyńskich. Były nimi: drużyna działająca przy Gimnazjum im. ks. Piotra Skargi, drużyna przy 33. p. p.; drużyna Szkoły Mierniczej, drużyna „Klubu Sportowego Łomżynianka” i drużyna „Żydowskiego Towarzystwa Gimnastyczno-Sportowego Makabi”. Najlepsze wyniki w rywalizacji 5 drużyn piłkarskich Łomży w 1927 r. osiągnęła „Łomżynianka” („Echo Szkolne” 1927, nr 5: 20, 21, 22; Grochocki: 105).

12 VII 1928 r. „Makabi” Łomża pokonało w Ostrowi Mazowieckiej reprezentację tego miasta wynikiem 5 : 3. 15 VII 1928 r. mecz z „Łomżyńskim Klubem Sportowym” sędzia zakończył przy stanie wyniku 0 : 0. Powodem było pęknięcie piłek do gry i brak innych na zmianę (Grochocki). 29 VII 1928 r. łomżyńskie „Makabi” pokonało w Kolnie miejscową reprezentację wynikiem 4 : 1. Drugi mecz z kolneńską drużyną przegrało 3 : 0 walkowerem z powodu nie przyjechania na mecz. 14 VIII 1928 r. „Makabi” wygrała mecz z ŁKS Łomża 1 : 0. Mecz został przerwany, lecz redaktor „Echa Szkolnego” z tego roku nie zamieścił informacji, co było tego powodem. Poinformował tylko, że „nie odznaczył się piękną grą współzawodników” (Grochocki; „Echo Szkolne” 1928, nr 7: 15; „Przegląd Sportowy” 1928, nr 34: 6). W sierpniu 1928 r. „Makabi” w wyjazdowym meczu z drużyną Ostrowi Mazowieckiej przegrała stosunkiem bramek 5 : 3. W jednym z ostatnich meczów sezonu Żydowski Klub Sportowy „Makabi” przegrał 3 : 0 walkowerem mecz z ŁKS. Zawodnicy „Makabi” nie stawili się na mecz (Grochocki; „Przegląd Sportowy” 1928, nr 37: 5; nr 49: 5). W Zambrowie „Makabi” wygrało mecz z drużyną 71. p. p. wynikiem 3 : 1. Gole zdobyli:

Garbarski, Jeleń i Wiszniewski. W Grajewie z reprezentacją Grajewa przegrała 2 mecze wynikiem 3 : 0 i 5 : 0. Według rankingu drużyn piłki nożnej w nieoficjalnych mistrzostwach Łomży na rok 1928 prowadzonym przez Franciszka Grochockiego I miejsce zajął Łomżyński Klub Sportowy, który rozegrał 9 meczów, nie przegrał żadnego z nich, 2 mecze zremisował. Zdobył w tych meczach 37 goli i 13 stracił. Drugie miejsce zdobyło ŻTGS „Makabi”. Grało 6 meczów, zdobywając 12 goli i tracąc 16. Trzecie miejsce zajęła drużyna „WKS 33 p. p.”, który rozegrali tylko 3 mecze z ŁKS, zdobywając 6 goli i tracąc 16. Kolejne miejsca zdobyła nowo utworzona drużyna „Olimpia”, która wygrała mecz z rezerwą ŁKS wynikiem 5 : 0 oraz ŁKS II („Echo Szkolne” 1928, nr 9: 18; Grochocki: 87; „Stadion” 1929, nr 4: 14).

Tab. VIII. Wyniki meczów piłki nożnej Żydowskiego Klubu Sportowego „Makabi” w Łomży w 1928 r.

Lp.	Data	Miejsce	Przeciwnik	Wynik	Uwagi
1.	13 V	Ostrołęka	„Narew” Ostrołęka	2 : 2	
2.	–	Grajewo	reprezentacja Grajewa	0 : 5	–
3.	12 VII	Ostrów Mazowiecka	reprezentacja Ostrowi Mazowieckiej	5 : 3	
4.	15 VII	Łomża	„Łomżyński Klub Sportowy”	0 : 0	–
5.	29 VII	Kolno	reprezentacja Kolna	4 : 1	–
6.	–	Kolno	reprezentacja Kolna	0 : 3	
7.	14 VIII	Łomża	„Łomżyński Klub Sportowy”	1 : 0	mecz przerwany przez sędziego.
8.	VIII	Łomża	„Łomżyński Klub Sportowy”	0 : 3	walkower dla ŁKS
9.	VIII	Ostrów Mazowiecka	reprezentacja Ostrowi Mazowieckiej	3 : 5	
10.	–	Kolno	PWWF Kolno	3 : 0	walkower dla Kolna
11.	30 IX	Łomża	„Łomżyński Klub Sportowy”	4 : 2 (2 : 2)	strzelcy bramek dla ŁKS: Cieśluk, Stańczyk (2), Westfalewicz; dla „Makabi”: Jeleń, Muszyński
12.	–	Zambrów	drużyna 71 p. p. z Zambrowa	3 : 1	bramki strzelili: Jeleń, Garbowski i Wiszniewski
13.	–	Grajewo	reprezentacja Grajewa	0 : 3	–

Źródło: „Echo Szkolne” 1928, nr 9: 18; Grochocki; Pestka 2000: 13; „Przegląd Sportowy” 1928, nr 34: 6; nr 37: 5; nr 49: 5; „Stadion” 1929, nr 4: 14.

W lipcu 1929 r. Żydowski Klub Sportowy „Makabi” poniósł porażkę 5 : 0 w meczu z Łomżyńskim Klubem Sportowym. W drużynie ŁKS grało 2 rezerwowych. Gra zawodników była bardzo dynamiczna, pod bramką ŻKS było wiele ciekawych akcji. Dla ŁKS strzelili po 2 bramki Cieśluk i Sierzputowski, 1 Grochocki. Wyróżnili się także pomocnicy Suchocki i Arasimowicz oraz bramkarz Samełko. W ŻKS wyróżnił się w ataku Jeleń, a w obronie Radner i Dziubkiewicz. Sędziował dobrze Leon Pfeffer („Przegląd Sportowy” 1929, nr 42: 5; 1934, nr 42: 5).

2 VIII 1931 r. Żydowski Klub Sportowy „Makabi” Łomża wygrał mecz piłki nożnej z „Makabi” Łomżyca wynikiem 5 : 0. Bramki strzelił Jeleń i Stolarczyk (Grochocki; „Przegląd Sportowy” 1931, nr 69 z 29 VIII, s. 4). W meczu „Makabi” z drużyną „33 p. p.” wygrali wojskowi wynikiem 7 : 0. Bramki strzelił Dobrowolski. Sędzia Marian Ouintd nie odgwiżdżywał spalonych. Nie wiodło się „Makabi” także w innych meczach tego sezonu z wojskowymi. Wszystkie mecze kończyły się na korzyść wojskowych wynikami: 10 : 2, 6 : 2, 2 : 1, 2 : 0. W pojedynkach z „Makabi” Ostrołęka korzystniejsze wyniki osiągnęto na boisku w Łomży. Z 3 meczów tego sezonu z tym przeciwnikiem 2 mecze przegrało łomżyńskie „Makabi”, jeden wynikiem 3 : 1. Wygrało tylko 1 wynikiem 2 : 1 (Grochocki). 29 VIII 1931 r. łomżyńskie „Makabi” uległo wynikiem 2 : 0 drużynie 33. p. p. Zespół żydowski wzmocniony został 3 obcymi zawodnikami z Grajewa i Ostrołęki. Dla wojskowych bramki zdobył Dobrowolski, który dobrze rozgrywał akcje z Bończykiem. Wyróżnił się także Długolecki, który skutecznie rozbił wszelkie akcje ataku białoniebieskich. Sędzia, Marian Ouintd nie odgwiżdżywał spalonych (Grochocki; „Przegląd Łomżyński” 1931, nr 28: 4).

W 1931 r. w meczu Żydowskiego Klubu Sportowego „Makabi” z drużyną „33 p. p.” zwyciężyła drużyna wojskowych 2 : 0. Drużyna „Makabi” grała wzmocniona 3 graczami z Grajewa i Ostrołęki. Bramki strzelił Dobrowolski z dobrych zagrań Bończyka („Przegląd Łomżyński” 1931, nr 28: 4).

Tab. IX. Wyniki meczów piłki nożnej Żydowskiego Klubu Sportowego „Makabi” w Łomży w 1931 r.

Lp.	Data	Miejsce	Przeciwnik	Wynik
1.	–	Łomża	„WKS 33. p. p.” Łomża	0 : 7
2.	–	Łomża	„WKS 33. p. p.” Łomża	2 : 10
3.	–	Łomża	„WKS 33. p. p.” Łomża	1 : 2
4.	–	Łomża	„WKS 33. p. p.” Łomża	2 : 6
5.	–	Łomża	„Makabi” Ostrołęka	2 : 1
6.	2 VIII	Ostrołęka	„Makabi” Ostrołęka	0 : 5
7.	VIII	Łomża	„Makabi” Łomżyca	5 : 0
8.	29 VIII	Łomża	„WKS 33. p. p.” Łomża	0 : 2
9.	–	Ostrołęka	„Makabi” Ostrołęka	1 : 3
10.	–	–	„Makabi” Ostrołęka	–

Źródło: Grochocki; Pestka 2000: 13; „Przegląd Łomżyński” 1931, nr 28: 4; „Przegląd Sportowy” 1931, nr 69: 4; wywiad autora z T. Mrozkiem z Ostrołęki.

W pierwszym meczu sezonu w 1932 r. „Makabi” zremisowała z drużyną 33. p.p. wynikiem 1 : 1. Najlepszym zawodnikiem na boisku był Bończyk z 33. p.p. („Przegląd Sportowy” 1932, nr 35: 5). W jednym z pierwszych meczów sezonu w 1932 r. „Makabi” Łomża wygrała z drużyną „WKS 33 p. p.” wynikiem 3 : 2. „WKS 33 p. p.” grał w eksperymentalnym składzie i był na etapie kompletowania zespołu do rozgrywek („Przegląd Łomżyński” 1932, nr 32: 11, 12). 28 VI 1932 r. w meczu między tymi drużynami zespół „WKS 33. p. p.” uzyskał wynik 15 : 0. Gole dla wojskowych zdobyli: Bończyk (8), Boblewski (4), Cholewiński (2) i Pietrus (1). Nie jest znana przyczyna tak wysokiej porażki (Grochocki). W sierpniu 1932 r. zespół „Makabi” odniósł wynikiem 2 : 1 zwycięstwo w meczu z „Gwiazdą” Łomża. Nie przyszło jednak ono łatwo. Do przerwy utrzymał się wynik 0 : 0. Dopiero w pierwszych minutach 2 połowy „Makabi” udało się strzelić 2 gole. „Gwiazda” uzyskała gola z karnego za faul na polu bramkowym. Mecz oglądało ponad 1500 osób. Sędziował Leon Pfeffer („Przegląd Łomżyński” 1932, nr 34: 9). W sierpniu 1932 r. „Makabi” zremisowało w Łomży, wynikiem 1 : 1 z „Hapoel” Ostrołęka. Poziom gry był słaby. Na mecz przybyły jednak tłumy kibiców, którzy podzielili się na zwolenników Łomży i Ostrołęki. Mecz sędziowało nieporadnie 3 sędziów, pozwalając zawodnikom na łamanie przepisów (Pestka 2000: 17, 18; „Przegląd Łomżyński” 1932, nr 32: 11; nr 35: 5; nr 34: 9; nr 69: 4). W sierpniu 1932 r. „Makabi” wygrała wynikiem 2 : 1 z łomżyńską „Gwiazdą”. Pierwsza połowa meczu zakończyła się wynikiem bezbramkowym. „Makabi” atakowała, lecz nie mogła pokonać obrony „Gwiazdy” i dobrze grającego bramkarza. „Gwiazda” utrzymywała przez znaczny czas gry pod koniec meczu przewagę. Nie spowodowało to jednak sukcesu bramkowego. W drugiej połowie meczu „Gwiazda” zdobyła gola z rzutu karnego za faul na polu bramkowym. Uzyskany wynik publiczność uznała za sukces Gwiazdy”. „Makabi” uznawano za najmocniejszy żydowski zespół piłki nożnej w Łomży. Mecz obserwowało ponad 1500 kibiców. Sędziował Leon Pfeffer („Przegląd Łomżyński” 1932, nr 34: 9). We wrześniu 1932 r. „Makabi” rozegrała w Łomży mecz z „Hapoel” Ostrołęka. Zakończył się on wygraną „Makabi” stosunkiem bramek 6 : 1. „Hapoel” grał wzmocniony 3 graczami z ostrołęckiego klubu „Stowarzyszenia Młodzieży Polskiej”. Spowodowało to komentarz w „Przeglądzie Łomżyńskim” z 1932 r. o niezgodności programu z postępowaniem tej organizacji. Stowarzyszenie Młodzieży Polskiej bowiem reprezentowało postawę antysemicką. Zdecydowaną przewagę w meczu miała „Makabi”. Bramki dla „Makabi” strzelili: Blumowicz (2), Goldberg (2), Jeleń I (1) i Jeleń II (1). Sędziował Leon Samełko („Przegląd Łomżyński” 1932, nr 37: 11). W kolejnym meczu rozegranym w Ostrołęce między tymi drużynami, na początku X „Makabi” uzyskała wynik 4 : 1. Bramki dla „Makabi” zostały zdobyte w pierwszej połowie meczu. W 2 połowie „Makabi” ograniczyło się głównie do gry defensywnej. Bramki zdobył Jeleń II (2), Jeleń I (1) i Blumowicz (1). Sędziował Leon Samełko. Był to czwarty wygrany mecz „Makabi” w tym sezonie z „Hapoel” Ostrołęka („Przegląd Łomżyński” 1932, nr 41: 11). W październiku 1932 r. w łomżyńskim derby między Żydowskim Towarzystwem Sportowo-Gimnastycznym „Makabi” a Łomżyńskim Klubem Sportowym w meczu o mistrzostwo

Łomży zwycięstwo wynikiem 3 : 2 odniósł zespół ŁKS. Mecz wywołał duże zainteresowanie łomżan. „Przegląd Łomżyński” z 1932 r. zamieścił na swoich łamach skład drużyn i dokładną relację z meczu. W ŁKS grali: Samełko I, Geniszewski, Kowalik, Cieśluk, Wszędyrówny, Rysiak, Stefanek, Suchocki, Goss, Antkowiak, Kwiek. „Makabi” reprezentowali: Cybulski, Brzozowski, Kornecki, Frydman, Garbarski, Ołtarz, Echt, Blumowicz, Ołtarz, Jeleń I, Jeleń II i Dunowicz. Gole strzelili: Antkowiak (2), Goss, Garbarski, Blumowicz po jednej. Wyróżnił się Wszędyrówny z ŁKS, który tzw. krótkim kryciem uniemożliwił najlepszemu graczowi białoniebieskich Jeleniowi I możliwość zagrażania bramce. W „Makabi” wyróżnili się: napastnicy – Jeleń I i Jeleń II, Frydman, Kornecki i bramkarz Cybulski. ŁKS nie wykorzystał przewagi w grze do zdobycia większej liczby goli. W trzeciej minucie jednego gola dla białoczerwonych zdobył Goss. W 31 minucie gola dla białoniebieskich po błędzie Samełki na bramce zdobył Garbarski. Drugiego gola dla ŁKS zdobył Antkowiak. Do przerwy utrzymał się wynik 2 : 1. Po przerwie Blumowicz wyrównuje wynik meczu wykorzystując błąd bramkarza na 2 : 2. Pomógł mu w tym Jeleń II, celnie wybijając piłkę z kornera. Dobrze rozgrywał piłkę na polu gry „Makabi” Suchocki. Braki kondycyjne na skutek służby wojskowej nie pozwoliły mu w pełni wykorzystać swoich możliwości. W trzydziestej dziewiątej minucie Antkowiak silnym strzałem zdobył bramkę i ustalił końcowy wynik meczu. Gra odbywała się w szybkim tempie mimo bardzo mocnego wiatru. Sędziował Leon Pfeffer. Mecz oglądało ponad 500 osób („Przegląd Łomżyński” 1932, nr 42: 11, 12; Wszędyrówny). Wojskowi natomiast przegrali z „Makabi” 2 : 3. W związku z takimi wynikami tytuł nieoficjalnego mistrza Łomży przypadł dla ŁKS. „Przegląd Łomżyński” z 1932 r. ocenił w rywalizacji drużynę „WKS 33. p. p.” na drugim miejscu w Łomży jako zespół „o niestałym, płynnym składzie, drużynę o bardzo dobrej kondycji fizycznej, którą pokrywa braki fizyczne i brak racjonalnego treningu”. Na dalszych miejscach wymienił drużynę Straży Ogniowej „Zorza” z Łomży i na czwartym miejscu „Makabi” z Łomży. Drużyna „Zorzy” w ocenie redaktora „Przeglądu Łomżyńskiego” z 1932 r. przeważała nad „Makabi” z Łomży wytrzymałością i ambicją w grze, grała bardzo ostro, nawet brutalnie, ale uchodziło jej to dzięki pobłażliwości sędziów. Na kolejnej pozycji ocenił drużynę robotniczego klubu „Gwiazda” „technicznie i taktycznie jeszcze słabą, lecz usilnie trenującą z myślą o lepszej przyszłości”. Na ostatnim miejscu ocenił drużynę „Makabi” z Łomży, która wzmocniona nawet zawodnikami „Zorzy” przegrała z drużyną 33. p. p. wynikiem 15 : 0. Kluby „Zorza” i „Makabi” z Łomży posiadały wyłącznie sekcje piłki nożnej i funkcjonowały tylko od wiosny do jesieni. Zimą nie wykazywały żadnej aktywności sportowej. W 1932 r. w miejskiej rywalizacji drużyn piłki nożnej brały udział 4 kluby z Łomży i 2 z Łomży. Z łomżyńskich klubów tylko ŁKS był zgłoszony do rozgrywek „Białostockiego Okręgowego Związku Piłki Nożnej” („Przegląd Łomżyński” 1932, nr 29: 8; nr 32: 11; nr 34: 9; 1933, nr 3: 11; Wszędyrówny).

Tab. X. Wyniki meczów piłki nożnej Żydowskiego Klubu Sportowego „Makabi” w Łomży w 1932 r.

Lp.	Data	Miejsce	Przeciwnik	Wynik	Uwagi
1.	IV	Łomża	„WKS 33 p. p.” Łomża	1 : 1	—
2.	—	Łomża	„WKS 33 p. p.” Łomża	3 : 2	—
3.	28 VI	Łomża	„WKS 33 p. p.” Łomża	0 : 15	—
4.	VIII	Łomża	„ŻKS Gwiazda” Łomża	2 : 1	—
5.	21 VIII	Łomża	„Hapoel” Ostrołęka	1 : 1	—
5.	IX	Łomża	„ŻKS Hapoel” Ostrołęka	6 : 1	—
6.	IX	Ostrołęka	„Hapoel” Ostrołęka	—	—
7.	X	Ostrołęka	„ŻKS Hapoel” Ostrołęka	4 : 1	—
8.	16 X	Łomża	ŁKS Łomża	2 : 3	—

Źródło: Grochocki; Pestka 2000: 13; „Przegląd Łomżyński” 1932, nr 29: 8; nr 32: 11, 12; nr 34: 9; nr 37: 11; nr 41: 11; nr 42: 11, 12; 1933, nr 3: 11; „Przegląd Sportowy” 1932, nr 35: 5; nr 69: 4; Wszędryówny; wywiad z T. Mrozkiem z Ostrołęki.

7 V 1933 r. „Makabi” uzyskała remis wynikiem 1 : 1 z Łomżyńskim Klubem Sportowym (Wszędryówny). 13 V 1933 r. w sobotę w meczu między żydowskim klubem „Makabi” a „Żydowskim Robotniczym Klubem Gwiazda” zwyciężyli „makbyści” wynikiem 4 : 0. Sędziował por. Kaja („Przegląd Łomżyński” 1933, nr 21: 12). 20 V 1933 r. w sobotę na stadionie 33. p. p. odbył się mecz między drużyną 33. p. p. a zespołem łomżyńskiego „Makabi”. Przez cały mecz przewagę mieli wojskowi, byli też lepiej przygotowani technicznie. Odnieśli zwycięstwo stosunkiem bramek 5 : 0. Mecz obserwowało około 1000 widzów. Sędziował Leon Samełko („Przegląd Łomżyński” 1933, nr 24: 12). W czwartek, 1 VII na stadionie 33. p. p. odbył się mecz między drużyną 18 kompanii telegraficznej z Piątnicy a „Makabi” Łomża. Zwyciężyła „Makabi” stosunkiem goli 4 : 2. Gra była nieciekawa, na niskim poziomie sportowym. Sędzia usunął 2 graczy „Makabi” z boiska. Sędziował Leon Samełko („Przegląd Łomżyński” 1933, nr 24: 12). 17 i 18 VI 1933 r. gościła w Łomży drużyna „Makabi” Białystok. 18 VI 1933 r. łomżyńska „Makabi” odniosła w Łomży wynikiem 3 : 0 (2 : 0) zwycięstwo nad swoją imienniczką z Białegostoku. Dzień wcześniej, w sobotę „Makabi” Białystok na stadionie wojskowym przegrała wynikiem 5 : 2 mecz z „WKS 33. p. p.”. W drugiej połowie meczu gra toczyła się głównie pod bramką białostoczan. Obydwa mecze sędziował Leon Pfeffer („Przegląd Łomżyński” 1933, nr 26: 11). W VI łomżyńskie Żydowskie Towarzystwo Gimnastyczno-Sportowe „Makabi” rozegrało również na boisku wojskowych mecz rewanżowy z drużyną piłki nożnej „Wojskowego Klubu Sportowego 33. p. p.”. Drużyny wystąpiły w swoich najsilniejszych składach. Przez cały mecz znaczną przewagę mieli wojskowi. Do przerwy zdobyli 2 gole. W drugiej połowie meczu, mimo nadal posiadanej przewagi nie wykazali się skutecznością strzelecką. Strzelili tylko 1 gola („Przegląd Łomżyński” 1933, nr 27: 9). W lipcu 1933 r. „Makabi” wygrała

z „Gwiazdą” Łomża wynikiem 5 : 0 oraz z „Jutrznia” Ostrołęka rezultatem 7 : 1. W meczu z „Gwiazdą” widoczna była przewaga taktyczna i techniczna bardziej doświadczonych zawodników „Makabi”. W meczu z zespołem z Ostrołęki „Makabi” dominowała pod względem szybkościowym i technicznym. Goście zdobyli honorową bramkę z karnego. Grę utrudniało piaszczyste boisko. Pierwszy mecz sędziował podchorąży Długolecki, a drugi Leon Pfeffer („Przegląd Łomżyński” 1933, nr 30: 12). W lipcu 1933 r. w wyjazdowym meczu towarzyskim z „Hapoel” Ostrołęka łomżyńska „Makabi” zremisowała 2 : 2. Bardzo ładnego gola strzelił Blumowicz. Sędziował źle miejscowy sędzia Bajuk („Przegląd Łomżyński” 1933, nr 32: 12). W lipcu 1933 r. „Makabi” rozegrała w Łomży mecz z drużyną „33 p. p.”. Walka była bardzo zacięta, gra toczyła się szybkim tempie, trybuny wypełnione były kibicami żydowskimi i polskimi. Każda udana akcja zawodników w biało-niebieskich strojach, a szczególnie zdobyte gole wzbudzały wybuch głośniego entuzjazmu żydowskiej części widowni. Już w trzeciej minucie meczu 1 „Makabi” zdobyło jednego gola. Niedługo trzeba było czekać na wyrównanie wyniku. Uczynił to Cholewiński. Drużyna „33 p. p.” atakowała przeważnie lewą stroną boiska bo na prawej stronie atak wojskowych doskonale likwidował Jeleń II. Kolejnego gola dla pułku zdobył Banach. W czterdziestej trzeciej minucie „Makabi” zdobywa gola wyrównuje wynik na remis. Pierwsza połowa meczu zakończyła się wynikiem 2 : 2. W drużynie „33 p. p.” wyróżnił się obrońca Długolecki i zdobywca gola Pietrus. Zwyciężyli wojskowi wynikiem 4 : 2. Mecz ten został uznany przez „Przegląd Łomżyński” najładniejszym i najciekawszym meczem roku w Łomży. Sędziował dobrze Leon Pfeffer mimo niezadowolenia części widowni („Przegląd Łomżyński” 1933, nr 32: 12). W końcu VIII „Makabi” Łomża rozegrała mecz z ŁKS Łomża. Był to pierwszy mecz rozegrany na nowym, równym boisku nad Narwią. Drużyna ŁKS nieźle radziła sobie na polu gry, jednak pod bramką wykazała się całkowitym brakiem skuteczności strzeleckiej. W pierwszej połowie bramki zdobył Wysokiński i Cieśluk. Zawodnicy także zmarnowali wiele okazji do strzelenia goli. ŁKS wystawił drużynę z 5 rezerwowymi. Sędziował obiektywnie Leon Samełko. Mecz zakończył się rezultatem 2 : 0 dla ŁKS („Przegląd Łomżyński” 1933, nr 37: 11). W rewanżowym meczu 2 IX 1933 r. „Makabi” z Łomżyńskim Klubem Sportowym zespoły reprezentowały wyrównany poziom gry. Łomżyńskie derby wzbudziły zainteresowanie licznej grupy kibiców. Zawodnicy „Makabi” pokazali brak skuteczności strzeleckiej. Wygrał ŁKS wynikiem 3 : 1. Bramki dla zwycięzcy strzelili: Polakowski (2), Wrzesiński (1), a dla „Makabi” Jeleń III. Sędziował dobrze Leon Pfeffer („Przegląd Łomżyński” 1933, nr 37: 12; Wszedyrówny). W IX „Makabi” rozegrała również mecz z „Gwiazdą”. Zakończył się on wygraną „Makabi”: w stosunku 0 : 2. Mimo niewysokiej wygranej na boisku przez cały czas gry dominowali zawodnicy „Makabi”. Sporadyczne kontrataki „Gwiazdy” nie zakończyły się sukcesem. „Makabi” grała z 4 rezerwowymi zawodnikami. Bramki zdobyli: Hecht i Kornecki z rzutu karnego. „Przegląd Łomżyński” z 24 IX 1933 r. napiętnował niesportowe zachowanie Kor-

neckiego z „Makabi”. Zawodnik ten był sprawcą większości awantur na boisku. Według interpretacji gazety Komeckiego sędzieja powinien wykluczyć z gry lub zawiesić w rozgrywkach („Przegląd Łomżyński” 1933, nr 39: 14). W rozegranym 25 IX 1933 r. meczu z „ŻRKS Hapoel” zwycięstwo wynikiem 3 : 0 odniosło „Makabi”. Po wysokiej przegranej w poprzedzającym tygodniu drużyny robotniczej ze słabo notowanym w rankingach klubem Ośrodka Pracy spodziewano się łatwego, wysokiego zwycięstwa. Rezultat meczu uznano za sukces „Hapoelu” („Przegląd Łomżyński” 1933, nr 40: 9). W innym meczu we IX rezerwy „Makabi” wzmocnione 2 zawodnikami 1 zespołu wygrały wynikiem 6 : 0 z „Hapoel” Łomża. „Makabi” przez cały mecz miało znaczącą przewagę. „Hapoel” nie stworzył żadnego zagrożenia pod bramką przeciwnika („Przegląd Łomżyński” 1933, nr 39: 14). 1 X 1933 r. „Makabi” wynikiem 1 : 1 uzyskało remis w meczu z ŁKS (Wszędyrówny). W październiku 1933 r. w meczu z „Hapoel” Ostrołęka łomżyńscy biało-niebiescy wygrali wynikiem 6 : 0. W pierwszej połowie meczu nic nie zapowiadało tak wysokiej przegranej, były nawet sytuacje, w których atak „Hapoelu” zagrażał bramce „Makabi”. W drugiej połowie meczu gra odbywała się głównie pod bramką ostrołęczan. Gole dla zwycięzców zdobyli: Jeleń II (3), Bronowicz (2) i Goldberg (1) („Przegląd Łomżyński” 1933, nr 41: 10). W spotkaniu rewanżowym rozegranym także w październiku wygrał jednak „Hapoel” Ostrołęka wynikiem 3 : 2 („Przegląd Łomżyński” 1933, nr 43: 8). „Przegląd Łomżyński” z 1934 r. poinformował, że w 1933 r. „Makabi” rozegrała 16 meczów, wygrywając 8, remisując 3 i przegrywając 5. Drużyna „Makabi” strzeliła 45 goli, do jej bramki strzelono 26 goli. Uzyskane wyniki w tym roku klasyfikowały „Makabi” w rankingu „Przeglądu Łomżyńskiego” na III miejscu w Łomży za „Łomżyńskim Klubem Sportowym” i KS „33. p. p.”, a przed „Zorzą”, ŁKS II, „Gwiazdą”, „Hapoel” i zespołem 18 kompanii telegraficznej z Piątnicy. Wykaz rozgrywek zawarty w tabeli nr XI, a utworzony na podstawie wskazanych źródeł różni się od przytoczonego w „Przeglądzie Łomżyńskim” z 1934 r. zestawienia większą liczbą meczów. Sukcesem „Makabi” w 1933 r. było uzyskanie 2 wyników remisowych z „Łomżyńskim Klubem Sportowym”: 1 : 1 i 1 : 1 („Przegląd Łomżyński” 1934, nr 5: 5).

W 1933 r. środowisko działaczy i kibiców „Makabi” wielokrotnie wyrażało swoje niezadowolenie wobec rodziny Żyda Izaaka Dziubkiewicza i niego z powodu gry w „Łomżyńskim Klubie Sportowym”. „Przegląd Łomżyński” z 1933 r. zamieścił informację:

Od pewnego czasu łomżyńska „Makabi” prowadzi bardzo nieetyczną walkę o jednego sportowca, który mimo, że jest narodowości żydowskiej gra w polskim klubie. Chodzi tu o znanego piłkarza p. Dziubkiewicza, który po ukończeniu gimnazjum wstąpił do „ŁKS-u” i cieszy się w tym klubie ogólną sympatią. Nie może tego oczywiście znieść „Makabi”, żeby jeden Żyd grał w klubie polskim. Dotychczas robiono cały szereg przykrości rodzinie. Ostatnio jednak ataki przybrały taką formę, że prawdopodobnie znajdą rozwiązanie na drodze sądowej” („Przegląd Łomżyński: 1933, nr 45: 9).

Izaak Dziubkiewicz oprócz piłki nożnej zajmował się także boksem i był popularnym instruktorem tej dyscypliny („Przegląd Łomżyński: 1933, nr 45: 9).

Tab. XI. Wyniki meczów piłki nożnej Żydowskiego Klubu Sportowego „Makabi” w Łomży w 1933 r.

Lp.	Data	Miejsce	Przeciwnik	Wynik	Uwagi
1.	7 V	Łomża	„ŁKS Legion” Łomża	1 : 1	Zawodnicy „Makabi” zeszli z boiska po 30 min. gry. Brak informacji o walkowerze
2.	13 V	Łomża	„ŻRKS Gwiazda”	4 : 0	—
3.	20 V		KS „33 p. p.” Łomża	0 : 5	—
4.	VI	Łomża	„Jutrznia” Ostrołęka	7 : 1	—
5.	VI	Łomża	„Gwiazda” Łomża	5 : 0	—
6.	18 VI	Łomża	„Makabi” Białystok	3 : 0	—
7.	—	Łomża	ŁKS „Legion” Łomża	1 : 3	—
8.	25 IX	Łomża	ŻRKS „Hapoel” Łomża	3 : 0	—
9.	1 X	Łomża	ŁKS „Legion” Łomża	1 : 1	—
10.	IX	Łomża	ŻRKS „Hapoel” Łomża	6 : 0	—
11.	X	Łomża	ŻRKS „Hapoel” Ostrołęka	6 : 0	—
12.	X	—	ŻRKS „Hapoel” Ostrołęka	2 : 3	—
13.	—	Łomża	18 komp. telegr. Piątница	4 : 2	—
14.	—	Łomża	„Gwiazda” Łomża	2 : 1	—
15.	—	Łomża	„Gwiazda” Łomża	2 : 0	—
16.	—	Łomża	KS „33. p. p.” Łomża	0 : 3	—
17.	—	Łomża	KS „33. p. p.” Łomża	2 : 4	—
18.	—	Łomża	„Makabi” Białystok	3 : 0	—
19.	—	Ostrołęka	„Hapoel” Ostrołęka	2 : 2	—
20.	—	—	„Hapoel” Ostrołęka	2 : 3	—

Źródło: Grochocki; Pestka 2000: 13; „Przegląd Łomżyński” 1933, nr 21: 11, nr 22: 11, nr 24: 12, nr 26: 11, nr 27: 9, nr 30: 12, nr 32: 12, nr 37: 11–12, nr 39: 14, nr 41: 10, nr 43: 8, 1934, nr 5: 5; Wszędryówny; wywiad z T. Mrozkiem z Ostrołęki.

2 IV 1934 r. w pierwszym meczu sezonu zmierzyły się przy udziale licznej publiczności zespoły ŁKS „Legion” i „Makabi” Łomża. W obydwu zespołach widoczne były braki kondycyjne i techniczne. Obniżenie poziomu sportowego szczególnie zauważalne było w zespole „Makabi”. Zwycięstwo wynikiem 4 : 0 odniósł Łomżyński Klub Sportowy „Legion”. Mecz spowodował duże zainteresowanie kibiców i ich liczne przybycie na stadion. Sędziował Leon Pfeffer („Przegląd Łomżyński” 1934, nr 14: 12; Wszędryówny). 27 V 1934 r. w meczu między „Makabi” a ŁKS „Legion II” zwyciężyła drużyna żydowska wynikiem 3 : 2 (Wszędryówny). W maju 1934 r. „Makabi” zostało pokonane wynikiem 1 : 0 przez miejscową „Gwiazdę” („Przegląd Sportowy” 1934, nr 42: 5). Bramkę zdobył Sosnowski. W czerwcu 1934 r. rezerwowa

drużyna „Makabi” wyjechała do Zambrowa na mecz ze słabym przeciwnikiem, jakim miała być drużyna miejscowego „Hapoelu”. Okazało się, że „Hapoel” wzmocnił skład swojej drużyny graczami z warszawskiego klubu przy 71. p. p. Wobec takiej sytuacji „Makabi” wstawiła do gry zawodników z 1 drużyny. Mimo tego zabiegu nie udało się osiągnąć zwycięstwa. Z trudem uzyskano wynik remisowy 5 : 5 („Przegląd Łomżyński” 1934, nr 29: 9). 23 VI 1934 r. „Makabi” rozegrała na stadionie nad Narwią mecz „Wojskowym Klubem Sportowym 33 p. p.”. Wygrali biało-niebiescy wynikiem 4 : 3. Wojskowi byli lepszą drużyną na boisku, nie wykazali się jednak skutecznością strzelecką. Sędziował niezdecydowanie Leon Pfeffer („Przegląd Łomżyński” 1934, nr 26: 11). W lipcu 1934 r. rezerwy „Makabi” odniosły zwycięstwo wynikiem 6 : 2 nad łomżyńskim „Hapoel”. Po przerwie „Hapoel” został wzmocniony zawodnikami miejscowej „Gwiazdy” („Przegląd Łomżyński” 1934, nr 30: 9). W lipcu 1934 r. „Makabi” Łomża zremisowała wynikiem 1 : 1 z „Makabi” Suwałki. W łomżyńskiej drużynie wyróżnił się Blumowicz. Sędziował Leon Pfeffer („Przegląd Łomżyński” 1934, nr 31: 12). W 1934 r. „Hapoel” Tel Aviv uczestniczył w tournée po Europie i rozgrywał mecze piłki nożnej z drużynami żydowskimi i innymi w różnych miejscowościach. Celem tej eskapady było ożywienie środowisk żydowskich do udziału w sporcie i ich integracja oraz zwrócenie ich uwagi na powstające państwo w Palestynie. 8 IX 1934 r. taki mecz z Łomżyńskim Klubem Sportowym „Legion” odbył się w Łomży. Wywołał on ogromne zainteresowanie społeczności żydowskiej i polskiej. Podczas meczu prawie wszyscy mieszkańcy udali się na stadion. „Przegląd Sportowy” oraz „Przegląd Łomżyński” poinformował, że zespół z Tel Awiwu był mocniejszy fizycznie, taktycznie i technicznie. Gra początkowo była wyrównana później przeważał „Hapoel”. Łomżanie grali osłabieni brakiem w ataku Polakowskiego i Karbowskiego, którzy przebywali na manewrach wojskowych. Mimo ambitnej gry reprezentanci Łomży przegrali mecz stosunkiem bramek 4 : 0. Sędziował Leon Samełko („Przegląd Sportowy” 1934, nr 68: 4; nr 74: 5; „Przegląd Łomżyński” 1934 nr 37: 9; Stupakowski 1972). „Przegląd Sportowy” z 1934 r. poinformował, że „wysoce niemiłe wrażenie nawet u współwyznawców zrobiły przemówienia wygłaszane w żargonie czy po hebrajsku na tematy polityczne”. Redaktor tej gazety stwierdził, że kierownictwo łomżyńskiego klubu nie powinno pozwolić na wygłaszanie takich mów i zamienianie meczu w wiec (Pestka 1998: 25, 26; Pestka 2000: 27; „Przegląd Łomżyński” 1934, nr 37: 9; „Przegląd Sportowy” 1934, nr 68: 4; nr 74: 5; wywiad autora z R. Wszędyrównym i J. Dodą). 25 IX 1934 r. drużyna Żydowskiego Towarzystwa Gimnastyczno-Sportowego „Makabi” z Łomży w spotkaniu z zespołem Żydowskiego Robotniczego Klubu Sportowego „Hapoel” odniosła zwycięstwo wynikiem 3 : 0. Po wysokiej przegranej 28 VIII 1934 r. ŻRKS „Hapoel” w meczu z drużyną Ośrodka Pracy spodziewano się jeszcze wyższego rezultatu w tym meczu. Osiągnięty przez „Hapoel” rezultat uznano za sukces zespołu robotniczego („Przegląd Łomżyński” 1934, nr 40: 9). 29 IX 1934 r. odbyły się łomżyńskie „derby” między Żydowskim Towarzystwem Gimnastyczno-Sportowym „Makabi” a Łomżyńskim Klubem Sportowym „Legion”. Grę rozpoczął „Legion” i prowadził ją w szybkim tempie. Jednego gola ŁKS zdobył strzałem z główki po podaniu z rzutu różnego. W pierwszych 15 minutach ŁKS zdobył 4 gole. Zmobilizowało to drużynę „Makabi” do bardziej planowej gry i ambitnej gry. Gra stała się ostra,

zdarzyło się sporo niebezpiecznych sytuacji, w tym zderzeń. W ich rezultacie 2 zawodnicy zostali kontuzjowani. Lepiej dysponowani zawodnicy ŁKS zdobyli jeszcze do końca pierwszej połowy meczu 2 bramki. Po przerwie dobrze grający atak wicemistrza okręgu ŁKS zdobył jeszcze 3 gole. Sędzia Leon Pfeffer nie potrafił w tym meczu zapanować nad zawodnikami. Spowodowało to zbyt ostrą grę i gorszące zajścia między zawodnikami na boisku („Przegląd Łomżyński” 1934, nr 40: 9). 30 IX 1934 r. drużyna białostockiej „Makabi” wzmocniona zawodnikami łomżyńskiej „Makabi” rozegrała 2 mecze z Łomżyńskim Klubem Sportowym „Legion”. Pierwszy mecz wygrał ŁKS „Legion” wynikiem 4 : 1. Zawodnicy ŁKS nie wykorzystali 3 rzutów karnych. Zadebiutował w drużynie ŁKS „Legion” obrońca Rakowski, jednak z powodu słabej gry musiano go zmienić na Czarnieckiego. Sędziował Leon Pfeffer. W meczu rewanżowym rozegranym następnego dnia, 1 X zwyciężyli białostoczanie wynikiem 4 : 1. Sędziował Leon Pfeffer („Przegląd Łomżyński” 1934, nr 41: 9; „Przegląd Sportowy” 1934, nr 42: 5; Wszędyrówny).

Tab. XII. Wyniki meczów piłki nożnej Żydowskiego Klubu Sportowego „Makabi” w Łomży w 1934 r.

Lp.	Data	Miejsce	Przeciwnik	Wynik	Uwagi
1.	4 IV	Łomża	ŁKS „Legion” Łomża	0 : 4	—
2.	V	Łomża	ŻKS „Gwiazda”	0 : 1	—
3.	VI	Zambrów	„Hapoel” Zambrów	5 : 5	—
4.	23 VI	Łomża	„WKS 33. p.” Łomża	4 : 3	—
5.	29 VI	—	„Hapoel” Ostrołęka	—	—
6.	VII	Łomża	ŻRKS „Hapoel”	6 : 2	grały rezerwy „Makabi”
7.	VII	—	„Makabi” Suwałki	1 : 1	—
8.	VII	—	„Warmia” Grajewo	4 : 1	—
9.	25 X	Łomża	ŻRKS „Hapoel” Łomża	3 : 0	—
10.	29 IX	Łomża	ŁKS „Legion” Łomża	3 : 9	—
11.	30 IX	Łomża	ŁKS „Legion” Łomża	1 : 4	wspólna drużyna „Makabi” Białystok + „Makabi” Łomża
12.	1 X	Łomża	ŁKS „Legion” Łomża	4 : 1	„wspólna drużyna Makabi” Białystok + „Makabi” Łomża

Źródło: Grochocki; Pestka 2000: 13; „Przegląd Łomżyński” 1934, nr 14: 12; nr 22: 9; nr 26: 11; nr 30: 9; nr 31: 12; nr 32: 10; nr 34: 9; nr 40: 9; nr 41: 9; Wszędyrówny; wywiad z T. Mrozkiem z Ostrołęki.

W sobotę 22 VI 1935 r. rezerwy wicemistrza okręgu z Łomżyńskiego Klubu Sportowego „Legion” rozegrały z łomżyńską „Makabi” mecz na stadionie Komitetu Przysposobienia Wojskowego i Wychowania Fizycznego nad Narwią. Wygrała „Makabi” wynikiem 4 : 2. Sędziował Leon Pfeffer („Przegląd Łomżyński” 1935, nr 26: 6). 10 VIII 1935 r. drużyna piłki nożnej Żydowskiego Klubu Sportowego „Makabi” z Łomży pokonała wynikiem 7 : 1 w towarzyskim meczu drużynę Żydowskiego Klubu Sportowego „Hapoel” z Ostrołęki. Jedną samobójczą bramkę strzelił

obrońca „Hapoelu”. Drużyna łomżyńska nie wykorzystała kilku dogodnych sytuacji w grze do pustej bramki oraz 2 rzutów karnych. Redaktor „Przeglądu Łomżyńskiego” ocenił drużynę z Ostrołki jako grającą na poziomie klasy „C”. Sędziował Leon Samełko („Przegląd Łomżyński” 1935, nr 33: 9). 17 VIII 1935 r. łomżyńska „Makabi” gościła swoją imienniczkę z Warszawy. Towarzyskie spotkanie zakończyło się wynikiem remisowym 2 : 2. „Makabi” z Warszawy nie potrafiło wykorzystać przewagi, którą demonstrowała podczas gry do strzelenia większej liczby bramek. 19 VIII identyczny wynik z warszawską „Makabi” osiągnął Łomżyński Klub Sportowy „Legion” („Przegląd Łomżyński” 1935, nr 34: 13). 22 IX 1935 r. „Makabi” uległo ŁKS „Legion” wynikiem 5 : 2 („Przegląd Łomżyński” 1935, nr 34: 13). 12 X 1935 r. „Makabi” Łomża wygrała wynikiem 3 : 2 towarzyski mecz z „Sokołem” Łomża. Mecz rozegrano na grzaskim od opadów boisku. W drużynie „Sokoła” wystąpiło 4 graczy Łomżyńskiego Klubu Sportowego. W wyniku tego wzmocnienia „Sokół” uzyskał stosunkowo dobry rezultat meczu. 2 XI 1935 r. „Makabi” przegrało w kolejnym meczu z ŁKS „Legion” rezultatem 0 : 3. 17 XI 1935 r. „Makabi” Łomża wygrało z KPW „Ognisko” Białystok wynikiem 3 : 0. W 1935 r. wygrało też mecz z „Rezerwistą” Bielsk Podlaski. Nie udało się jednak ustalić daty i wyniku meczu („Przegląd Łomżyński” 1935, nr 26: 9; nr 34: 11; nr 42: 9; Pestka 2000: 32).

Tab. XIII. Wyniki meczów piłki nożnej Żydowskiego Klubu Sportowego „Makabi” w Łomży w 1935 r.

Lp.	Data	Miejsce	Przeciwnik	Wynik	Uwagi
1.	22 VI 1935	Łomża	ŁKS „Legion” II Łomża	4 : 2	–
2.	10 VIII 1935	Łomża	„Hapoel” Ostrołęka	7 : 1	–
3.	17 VIII	Łomża	ŻTGS „Makabi” Warszawa	2 : 2	–
4.	22 IX	Łomża	ŁKS „Legion” Łomża	2 : 5	–
5.	12 X 1935	Łomża	„Sokół” Łomża	3 : 2	–
6.	2 XI	Łomża	ŁKS „Legion” Łomża	0 : 3	–
7.	17 XI 1935	–	KPW „Ognisko” Białystok	3 : 0	–
8.	–	–	„Rezerwista” Bielsk Podlaski	–	wygrało „Makabi” Łomża

Źródło: Grochocki; Pestka 2000: 13; „Przegląd Łomżyński” 1935, nr 26: 6; nr 33: 9; nr 34: 11, 13; nr 42: 9; Wszędrywny; wywiad z T. Mrozkiem z Ostrołki.

W marcu 1936 r. „Makabi” Łomża rozegrała swój pierwszy mecz z WKS Zambrów. Wygrali wojskowi 5 : 4. Gra odbywała się w bardzo trudnych warunkach, padał śnieg, boisko pokryte było kilkucentymetrową warstwą śniegu, który kleił się do piłki przypominającej wielką kulę śniegu. Przeważali wojskowi. Dobrze grająca obrona uchroniła „Makabi” przed większą stratą bramek. Sędziował bardzo dobrze Rafał Wszędrywny. Drużyna wojskowych nie była zrzeszona w związku piłkar-

skim („Przegląd Łomżyński” 1936, nr 12: 6). W 1936 r. „Makabi” wzmocniona została powrotem do czynnego uprawiania sportu dawnego reprezentanta Łomży, bramkarza Cybulskiego („Przegląd Łomżyński” 1936, nr 12: 6. nr 26: 6). 18 IV 1936 r. „Makabi” przegrało w towarzyskim meczu z ŁKS „Legion” wynikiem 7 : 1. Łomżyńskie derby wywołały duże zainteresowanie kibiców, których ponad 1000 przybyło na mecz. Spodziewano się, że po awansie „Makabi” do białostockiej „A” klasy rozgrywek będzie prezentowała ona wysoki poziom piłkarski pokonując miejscowe drużyny. Takie oczekiwania wydawały się realne po osiągniętych w tym sezonie wynikach meczów z dość dobrymi przeciwnikami. W meczu o mistrzostwo klasy „A” „Makabi” zremisowała w Białymstoku wynikiem 1 : 1 z „Ogniskiem” oraz wygrała rezultatem 5 : 4 z WKS z Zambrowa. „Makabi” rozegrała słaby mecz z ŁKS „Legion”. Jej gracze nie potrafili nawiązać równorzędnej walki o piłkę, stale ją traciłi. 1 gola zdobył dla ŁKS Karwowski już w siódmej minucie gry, a następnego w jedenastej minucie. Po stracie 1 gola w drużynie „Makabi” nastąpiło załamanie, gra stała się chaotyczna, sporadyczne ataki były skutecznie likwidowane przez zawodników grających w formacji pomocy ŁKS: Wszędyrównego, Geniszewskiego i Gontarskiego. Kolejnego gola zdobył Geniszewski strzałem z dużej odległości tuż pod poprzeczkę bramki. Kolejnego gola zdobywa 9 minut później Karwowski dobijając piłkę wybitą od bramki. W 3 minuty później Cieśluk po podaniu z lewej strony boiska lokuje piłkę w bramce. Pierwsza połowa meczu zakończyła się wynikiem 5 : 0 dla ŁKS. Najlepszym graczem pierwszej połowy meczu był Karwowski. Po przerwie w 15 minucie Polakowski po minięciu obrońców „Makabi” zdobyło następnego gola. Podczas jednego z ataków ŁKS bramkarz niebieskich dobrze interweniował i złapał piłkę. Po czym słabo wybił piłkę, zaledwie kilkanaście metrów od bramki. Piłkę zdobył Polakowski, który zbliżył się z nią do bramki i zdobył gola. W trzydziestej minucie gry po ataku „Makabi” piłkę odbitą od poprzeczki umieścił ręką w bramce Abisyńczyk. Sędzia nie zauważył tego zagrania i uznał zdobycie gola. Wywołało to radość u kibiców „Makabi” z powodu niezakończenia meczu wynikiem 2 cyfrowym. Sędziował Leon Pfeffer („Przegląd Ostrołęcki” 1936, nr 17: 6; Wszędyrówny). 25 IV 1936 r. zasłużone zwycięstwo w spotkaniu Żydowskiego Towarzystwa Gimnastyczno-Sportowego „Makabi” z „WKS 33. p. p.” wynikiem 4 : 2 odnieśli wojskowi. Sędziował dobrze Leon Pfeffer („Przegląd Łomżyński” 1936, nr 19: 7). 2 V 1936 r. rezerwy „Makabi” przegrały z rezerwami Łomżyńskiego Klubu Sportowego „Legion” rezultatem 7 : 4. Mecz ten odbył się w przeddzień meczu starszych zawodników tych drużyn o mistrzostwo klasy „A” („Przegląd Łomżyński” 1936, nr 19: 7). 9 V 1936 r. drużynie Żydowskiego Towarzystwa Gimnastyczno-Sportowego „Makabi” grającej w swoim najsilniejszym składzie udało się na stadionie nad Narwią zremisować wynikiem 3 : 3 w towarzyskim meczu z drużyną „Wojskowego Klubu Sportowego” z Łomży. Sędziował Leon Samełko („Przegląd Łomżyński” 1936, nr 19: 7; nr 21: 6; „Przegląd Ostrołęcki” 1936, nr 21: 6). 17 V 1936 r. drużyna biało-niebieskich wygrała wynikiem 3 : 1 z ŁKS „Legion”

Łomża (Wszędyrówny). Na początku VII 1936 r. „Makabi” Łomża wygrała rezultatem 6 : 2 z „WKS 33. p. p.” Łomża. Najśłabszą formacją w drużynie wojskowych był atak. Zmarnował on kilka sytuacji podbramkowych, w których nie było bramkarza w bramce. Sędziował słabo Polakowski, który zadebiutował jako arbiter. Była to jedna tak dotkliwa porażka drużyny wojskowych w tym roku („Przegląd Łomżyński” 1936, nr 28: 4-5; „Przegląd Ostrołęcki” 1936, nr 28: 4). W sobotę, 11 VII 1936 r. łomżyńska „Makabi” wygrała stosunkiem goli 4 : 2 z drużyną Kolejowego Przysposobienia Wojskowego z Białegostoku. Zespół „Ogniska” był w tym czasie najsilniejszą drużyną białostocką. Piłkarze „Ogniska” pokonali w tym roku mistrza grupy białostockiej ŻKS „Makabi” Białystok wynikiem 7 : 3, „Hapoel” Białystok rezultatem 6 : 0, z mistrzem okręgu „Warmią” w Grajewie uzyskali bardzo dobry wynik 1 : 3. „Makabi” grała z 3 zawodnikami rezerwowymi w składzie drużyny. Szybkie tempo gry narzuciła drużyna „Makabi”. Zawodnicy „Makabi” walczyli ambitnie o zdobycie i utrzymanie każdej piłki w grze. Wyróżnił się reprezentacyjny bramkarz Białegostoku Żędziłko i napastnik Nizniczenko. Bramki dla „Makabi” zdobyli: Bronowicz (3) i Jeleń (1), zaś dla „Ogniska” Nizniczenko i Jerlecki. Sędziował niepewnie Kajler. Mecz oglądało około 300 osób. Następnego dnia w niedzielę „Ognisko” Białystok przegrało takim samym wynikiem 4 : 2 z Łomżyńskim Klubem Sportowym „Legion” („Przegląd Łomżyński” 1936, nr 29: 4; „Przegląd Ostrołęcki” 1936, nr 29: 4). 22 VIII 1936 r. „Makabi” rozegrała na stadionie 33. p. p. mecz z drużyną 18 kompanii telegraficznej z Piątnicy. Mecz wygrali telegrafści stosunkiem goli 5 : 1. Sędzia Kajler uznał niestrzelonego gola drużynie „Makabi”. Wywołało to kłótnię między poszczególnymi graczami i sędzią. Incydent sprowokowali gracze „Makabi”. Zachowanie zawodników „Makabi” polegające na wywoływaniu kłótni i awantur podczas meczów było niejednokrotnie opisywane przez lokalną prasę, jednak nie spowodowało trwałej zmiany w postawie zawodników. W wyniku tego incydentu sędzia przerwał spotkanie w drugiej połowie meczu przed terminem zakończenia. W zamieszczonej informacji z meczu „Przegląd Łomżyński” przypominał, że już wielokrotnie na jego łamach podejmowano zagadnienie niesubordynacji względem dyscypliny meczowej zawodników „Makabi” („Przegląd Łomżyński” 1936, nr 35: 5). Następnego dnia, w niedzielę 23 VIII 1936 r., drużyna ŁKS „Legion” w rezerwowym składzie wygrała wynikiem 2 : 1 z zespołem 18 kompanii telegraficznej („Przegląd Łomżyński” 1936, nr 35: 5). 29 VIII 1936 r. „Makabi” rozegrała na stadionie 33. p. p. mecz z drużyną Robotniczego Klubu Sportowego Towarzystwa Uniwersytetów Robotniczych z Łomży. Wygrała „Makabi” rezultatem 2 : 1. Wynik ten w środowisku piłkarskim Łomży uznano za sukces drużyny robotniczej bowiem „Makabi” odnosiła w wcześniejszych meczach znaczne sukcesy z zespołami grającymi w „A” klasie „BOZPN” („Przegląd Łomżyński” 1936, nr 37: 5; „Przegląd Ostrołęcki” 1936, nr 37: 5).

Tab. XIV. Wyniki meczów piłki nożnej Żydowskiego Klubu Sportowego „Makabi” w Łomży w 1936 r.

Lp.	Data	Miejsce	Przeciwnik	Wynik	Uwagi
1.	III 1936	Łomża	WKS Zambrów	5 : 4	
2.	18 IV 1936	Łomża	ŁKS „Legion” Łomża	1 : 7	
3.	25 IV	Łomża	„WKS 33 p. p.” Łomża	2 : 4	
4.	2 V	Łomża	ŁKS „Legion” II Łomża	4 : 7	grały rezerwy „Makabi”
5.	9 V 1936	Łomża	„WKS 33 p. p.” Łomża	3 : 3	
6.	17 V 1936	Łomża	ŁKS „Legion” Łomża	3 : 1	
5.	VII	Łomża	„WKS 33 p. p.” Łomża	6 : 2	
6.	11 VII	Łomża	KPW „Ognisko” Białystok	4 : 2	
7.	22 VIII	Łomża	„18 kompania telegraficzna” Piątnica	1 : 5	na stadionie 33 p. p. w Łomży
6.	29 VIII 1936	Łomża	RKS „TUR” Łomża	2 : 1	
8.	29 VIII 1936	Łomża	„Makabi” Białystok	2 : 2	
9.	30 VIII 1936	Łomża	„Makabi” Białystok	3 : 1	
10.	1936	Białystok	WKS „Jagiellonia” Białystok	4 : 1	
11.	1936	Białystok	WKS „Jagiellonia” Białystok	5 : 3	
13.	1936	—	„Makabi” Suwałki	3 : 1	
14.	1996	—	„Makabi” Suwałki	2 : 2	

Źródło: Grochocki; Pestka 2000: 13; „Przegląd Łomżyński” 1935, nr 12: 6; nr 17: 6; nr 19: 7; nr 21: 6; nr 26: 9; , nr 28: 4, 5; nr 29: 4; nr 34: 11; nr 35: 5; nr 37: 5; nr 42: 9; „Przegląd Ostrołęcki” 1936, nr 21: 6; nr 28: 4; nr 29: 4; nr 37: 5; Wszędrywny.

16 X 1937 r. ŁKS w meczu z „Makabi” uzyskał wysoką wygraną rezultatem 10 : 1. Do przerwy uzyskano 2 : 0. 22 X 1938 r. w meczu ŁKS z „Makabi” również wygrał ŁKS wysokim wynikiem 9 : 2, do przerwy rezultatem 3 : 1. 25 V 1939 r. ŁKS wygrał z „Makabi” wynikiem 12 : 0, do przerwy uzyskano rezultat 6 : 0. 2 VII 1939 r. w meczu między tymi rywalami ponownie wygrał ŁKS. Uzyskano wynik 3 : 1, do przerwy meczu 0 : 1. 13 VIII 1939 r. uzyskano wynik meczu 5 : 2 na korzyść ŁKS, do przerwy przewaga ŁKS wyniosła 3 : 0 (Wszędrywny).

Tab. XV. Wyniki meczów piłki nożnej Żydowskiego Klubu Sportowego „Makabi” w Łomży w 1937 i 1938 r.

Lp.	Data	Miejsce	Przeciwnik	Wynik	Uwagi
1.	16 X 1937	Łomża	ŁKS Łomża	1 : 10	
2.	22 X 1938	Łomża	ŁKS Łomża	2 : 9	

Źródło: Wszędyrówny.

Tab. XVI. Wyniki meczów piłki nożnej Żydowskiego Klubu Sportowego „Makabi” w Łomży w 1939 r.

Lp.	Data	Miejsce	Przeciwnik	Wynik	Uwagi
1.	25 V	Łomża	ŁKS Łomża	0 : 12	
2.	2 VII	Łomża	ŁKS Łomża	1 : 3	
3.	13 VIII	Łomża	ŁKS Łomża	2 : 5	

Źródło: Wszędyrówny.

Udział sekcji piłki nożnej Żydowskiego Klubu Sportowego „Makabi” w rywalizacji prowadzonej przez Białostocki Okręgowy Związek Piłki Nożnej

30 IX 1928 r. odbył się mecz piłki nożnej nowo powstałego Łomżyńskiego Klubu Sportowego z „Makabi”. Zwycięstwo wynikiem 4 : 2 (2 : 2) odniósł ŁKS. Przewagę miał ŁKS, przed wyższą przegraną uratowała „Makabi” bardzo słaba dyspozycja strzelecka zawodników ŁKS. Gra była jednak ostra. Kontuzji nogi uległ zawodnik ŁKS Stefan Kowalik, a Eljasz Jeleń z ŻKS doznał w starciu z Suchockim złamania nogi. Gole dla ŁKS zdobyli: Cieśluk, Stańczuk (2) i Westfallewicz. Gole dla „Makabi” uzyskali pod koniec pierwszej połowy meczu podczas kontrataków: Eljasz Jeleń i Muszyński. Sędziował słabo Leon Pfeffer. Był to mecz w ramach rozgrywek o mistrzostwo „Podokręgu Białostockiego Okręgowego Związku Piłki Nożnej”. Drugi mecz w ramach tych rozgrywek z drużyną Przysposobienia Wojskowego i Wychowania Fizycznego z Kolna Żydowski Klub Sportowy „Makabi” przegrał walkowerem 3 : 0. Z powodu braku środków finansowych piłkarze z Łomży nie pojechali na ten mecz (Grochocki).

W 1929 r. łomżyńskie kluby sportowe: Żydowski Klub Sportowy „Makabi”, Łomżyński Klub Sportowy i „Wojskowy Klub Sportowy 33. p.p.” rozgrywały mecze w grupie białostockiej, klasy „B” Białostockiego Okręgowego Związku Piłki Nożnej. Grało w niej 14 drużyn podzielonych na 2 grupy terytorialne: grodzieńską i białostocką. 19 X 1929 r. ŁKS rozegrał mecz piłki nożnej o mistrzostwo klasy „B” Okręgu Białostockiego z Żydowskim Klubem Sportowym „Jutrznia” z Białegostoku. Zakończył się on remisem 1 : 1 (Górko 2010: 10–11; „Przegląd Łomżyński” 1929, nr 11: 5; „Życie i Praca” 1929, nr 43: 2).

Tab. XVII. Wyniki meczów piłki nożnej Żydowskiego Klubu Sportowego „Makabi” w Łomży w latach 1928–1929 w ramach rozgrywek o mistrzostwo Białostockiego Okręgowego Związku Piłki Nożnej

Lp.	Data	Miejsce	Przeciwnik	Wynik	Uwagi
1.	30 IX 1928	Łomża	ŁKS Łomża	2 : 4	
2.	1928	Kolno	„Przysposobienie Wojskowe i Wychowanie Fizyczne” Kolno	3 : 3	„Makabi” z powodu braku środków finansowych nie pojechało na mecz – walkower
3.	19 X 1929	Łomża	Żydowski Klub Sporto- wy „Jutrznia” Białystok	1 : 1	

Źródło: Górko 2010: 10–11; Grochocki; Wszędorówny; „Życie i Praca” 1929, nr 43: 2.

7 V 1933 r. odbył się w Łomży mecz w ramach rozgrywek o mistrzostwo klasy „B” między „Makabi” Łomża i ŁKS Łomża. Na ten mecz przyjechał specjalnie delegat i sędzia Białostockiego Okręgowego Związku Piłki Nożnej. Po półgodzinnej grze wynik meczu był 1 : 1. Zdarzył się wówczas nieprzyjemny wypadek. Bramkarz „Makabi”, Cybulski doznał złamania obojczyka. Poszkodowany i sędzia stwierdzili, że nie było w tym winy zawodnika ŁKS. Zawodnicy „Makabi” zrezygnowali jednak z dalszej gry i zeszli z boiska. Wywołało to protest i oburzenie przeciwnej drużyny i kibiców („Przegląd Łomżyński” 1933, nr 20: 11).

27 V 1934 r. łomżyńska „Makabi” w meczu w ramach rozgrywek o mistrzostwo klasy „B” Białostockiego Okręgowego Związku Piłki Nożnej wygrała wynikiem 3 : 2 z ŁKS „Legion II”. Mecz odbył się na stadionie nad Narwią. W zespole ŁKS grało przez 30 minut pierwszej połowy tylko 10 zawodników. Wśród grających wyróżnili się zawodnicy „Makabi”: bramkarz Nowacki i prawoskrzydłowy Karbowski. Karbowski grał tylko 60 minut. Po jednej bramce drużyny zdobyły z rzutów karnych. Sędziował Leon Pfeffer („Przegląd Łomżyński” 1934, nr 22: 11). W maju 1934 r. w ramach tychże rozgrywek mecz między łomżyńską „Makabi” a „Gwiazdą” zakończył się sensacyjnym rezultatem. Nisko notowana w łomżyńskich rankingach piłki nożnej „Gwiazda” wygrała mecz wynikiem 1 : 0 dzięki mądrej grze zespołowej całej drużyny („Przegląd Łomżyński” 1934, nr 21: 9). W lipcu 1934 r. odbyło się rewanżowe spotkanie o mistrzostwo klasy „B” Białostockiego Okręgowego Związku Piłki Nożnej między ŁKS „Legion II” i Żydowskim Klubem Sportowym „Makabi” Łomża. Wygrali legioniści wynikiem 4 : 3. W drużynie ŁKS wyróżnił się skrzydłowy Sokołów. Kapitan „Makabi” w emocji po meczu, przejęty przegraną, nie zdając najprawdopodobniej sobie z tego co wykrzykuje wniósł okrzyk na cześć drużyny „WKS 33. p. p.” („Przegląd Łomżyński” 1934, nr 27: 8). W lipcu 1934 r. rozegrano mecz między „Warmią” Grajewo a „Makabi” Łomża. Wygrała „Warmia” wynikiem 4 : 1. W meczu rewanżowym rozegranym w lipcu w Łomży również wygrała „Warmia” wynikiem 4 : 0. Zawodnikom „Makabi”, mimo ładnej gry w ataku w obydwu meczach, zabrakło skuteczności strzeleckiej. Mecze te odbyły się w ra-

mach rozgrywek o mistrzostwo klasy „B” BOZPN. Obydwa spotkania sędziował Grynberg z Białegostoku („Przegląd Łomżyński 1934, nr 32: 10). We wrześniu 1934 r. odbyły się łomżyńskie derby między ŁKS „Legion” a „Makabi”. Zdecydowane zwycięstwo wynikiem 9 : 3 odniósł wicemistrz okręgu ŁKS „Legion”. Pierwszą bramkę z rzutu różnego po uderzeniu piłki głową zdobył ŁKS. W pierwszych 15 minutach gry ŁKS zdobył 4 gole, a w pierwszej połowie meczu sześciokrotnie umieścił piłkę w bramce „Makabi”. Sędzia Leon Pfeffer dopuścił do ostrej gry w wyniku czego 2 graczy zostało kontuzjowanych („Przegląd Łomżyński” 1934, nr 34: 9; nr 40: 9).

Tab. XVIII. Wyniki meczów piłki nożnej Żydowskiego Klubu Sportowego „Makabi” w Łomży w latach 1933–1934 w ramach rozgrywek o mistrzostwo Białostockiego Okręgowego Związku Piłki Nożnej

Lp.	Data	Miejsce	Przeciwnik	Wynik	Uwagi
1.	7 V 1933	Łomża	ŁKS Łomża	1 : 1	mecz trwał 30 min.
2.	27 V 1934	Łomża	ŁKS „Legion II” Łomża	3 : 2	
3.	V 1934	Łomża	RKS „Gwiazda” Łomża	0 : 1	
4.	VII 1934	Łomża	ŁKS „Legion II” Łomża	3 : 4	
5.	VII 1934	Grajewo	„Warmia” Grajewo	4 : 1	
6.	VIII 1934	Łomża	„Warmia” Grajewo	4 : 0	
7.	IX 1934	Łomża	ŁKS „Legion” Łomża	3 : 9	

Źródło: Grochocki; Górko 2010: 10, 11; „Przegląd Łomżyński” 1933, nr 20: 11; 1934, nr 21: 9; nr 22: 11; nr 27: 8; nr 32: 10; nr 34: 9; nr 40: 9; Wszędrywny.

W 1935 r. grająca w klasie „B” łomżyńska „Makabi” wygrała rozgrywki o wejście do klasy „A”. 22 V 1935 r. wygrała w podgrupie łomżyńskiej mecz stosunkiem bramek 4 : 2 z ŁKS „Legion”. Grała też mecze z zwycięzcami podgrupy suwalsko-bielsko-podlaskiej, z „Rezerwistą” Bielsk Podlaski i „KPW Ognisko” Białystok. Osiągnięte wyniki w dotychczasowych meczach o mistrzostwo klasy „B” spowodowały, że do awansu „Makabi” do klasy wystarczyłby nawet remis podczas meczu rewanżowego w Białymstoku (Górko 2010: 422; „Przegląd Łomżyński” 1935, nr 47: 13). J. Górko poinformował o wygranych meczach „Makabi” Łomża z „Jagiellonią” Białystok wynikiem 4 : 1 i 5 : 3 oraz z „Makabi” Suwałki 3 : 1 i remisie wynikiem 2 : 2. „Makabi” Łomża uzyskało najlepszy wynik w walkach o utrzymanie się w klasie „A” (Górko 2010: 23). 17 XI 1935 r. „Makabi” Łomża rozegrała finałowy mecz o mistrzostwo klasy „B” Białostockiego Okręgowego Związku Piłki Nożnej z zespołem Kolejowego Przysposobienia Wojskowego Ognisko z Białegostoku. Spotkanie odbyło się na stadionie „Powiatowego Komitetu Przysposobienia Wojskowego i Wychowania Fizycz-

nego” nad Narwią w Łomży. Zdecydowane zwycięstwo na drużyną KPW „Ognisko” z Białegostoku wynikiem 3 : 0 odniosła drużyna łomżyńskiego klubu. W pierwszej połowie widoczna była przewaga w grze drużyny z Białegostoku. Sprzyjał jej także pomyślny wiatr w plecy. Ataki „Makabi” były wcześniej likwidowane daleko od pola karnego „Ogniska”. Zespół „Makabi” skupił się na grze obronnej. Do przerwy utrzymał się bezbramkowy wynik meczu. Po przerwie więcej inicjatywy w grze wykazała drużyna „Makabi”. W kilka minut po rozpoczęciu gry pierwszą bramkę zdobył prawoskrzydłowy Brzozowski. Usilne próby wyrównania wyniku meczu ze strony „Ogniska” nie przyniosły skutku. Kolejną bramkę zdobył Goldberg w bezpośredniej akcji na bramkę, mając za przeciwnika tylko bramkarza. Po stracie gola w drużynie „Ogniska” wystąpił brak wiary w zwycięstwo i przez dwadzieścia kilka minut gra toczyła się głównie na połowie boiska należącej do „Ogniska” Białystok. Trzeciego gola zdobył również Goldberg, dobijając do bramki piłkę, która wypadła z rąk bramkarza. W drużynie „Makabi” wyróżnił się obrońca Jagoda. Mecz mimo dotkliwego zimna obserwoowało około 300 osób. Sędziował Leon Pfeffer. Do rozegrania w mistrzostwach klasy „B” pozostał „Makabi” mecz rewanżowy w Białymstoku (Górko 2010: 23). 24 XI 1935 r. zespół Białegostoku przegrał walkowerem 3 : 0 z „Makabi” Łomża. Mecz z KPW „Ognisko” Białystok miał odbyć się na boisku w Białymstoku. Obydwie drużyny stanęły się punktualnie w komplecie. Sędzia podjął decyzję o nie przeprowadzeniu meczu z powodu nieprzygotowania boiska. Zalegało na nim około 10 cm śniegu, co było niezgodne z przepisami „Polskiego Związku Piłki Nożnej” („Przegląd Łomżyński” 1935, nr 49: 13).

Tab. XIX. Wyniki meczów piłki nożnej Żydowskiego Klubu Sportowego „Makabi” w Łomży w 1935 r. w ramach rozgrywek o mistrzostwo Białostockiego Okręgowego Związku Piłki Nożnej

Lp.	Data	Miejsce	Przeciwnik	Wynik	Uwagi
1.	22 V	Łomża	ŁKS „Legion” Łomża	4 : 2	
2.	—	—	„Rezerwista” Bielsk Podlaski	—	
3.	—	—	„Jagiellonia” Białystok	4 : 1	
4.	—	—	„Jagiellonia” Białystok	5 : 3	
4.	—	—	„Makabi” Suwałki	3 : 1	
5.	—	—	„Makabi” Suwałki	2 : 2	
6.	17 XI	Łomża	Kolejowe Przysposobienie Wojskowe „Ognisko” Białystok	3 : 0	
7.	24 XI	Białystok	Kolejowe Przysposobienie Wojskowe „Ognisko” Białystok	3 : 0	walkower

Źródło: Górko 2010: 23, 422; „Przegląd Łomżyński” 1935, nr 47: 13; nr 49: 13; Wszędrywny.

Władze Białostockiego Okręgowego Związku Piłki Nożnej zweryfikowały jednak wynik ustalony przez sędziego i Żydowskie Towarzystwo Gimnastyczno-Sportowe „Makabi” musiało ponownie rozegrać w kwietniu 1936 r. ten mecz z „KPW Ognisko” („Przegląd Łomżyński” 1936, nr 10: 6; nr 12: 6). Osiągnięto wynik remisowy 1 : 1. „Makabi” weszła jako 3 zespół ziemi łomżyńskiej do rozgrywek klasy „A” Białostockiego Okręgowego Związku Piłki Nożnej. Dokonały tego również: ŁKS „Legion” i „Warmia” Grajewo. W 1936 r. BOZPN dokonał zmian w systemie rozgrywek o mistrzostwo okręgu. W miejsce dotychczasowych 2 grup eliminacyjnych, grodzieńskiej i białostockiej zorganizował 3 grupy: białostocką, grodzieńsko-suwańską i grajewsko-łomżyńską. Zabieg ten pozwolił docenić łomżyńskie kluby i jednocześnie ponownie uchronił od spadku z „A” klasy „Hapoel” Białystok. Dzięki temu w tym roku 3 łomżyńskie drużyny piłki nożnej awansowały do rozgrywek klasy „A” Białostockiego Okręgowego Związku Piłki Nożnej. Przygotowania do sezonu piłkarskiego „Makabi” jako beniaminek klasy „A” Białostockiego Okręgowego Związku Piłki Nożnej potraktowała poważnie i już 7 III 1936 r. rozpoczęła treningi na stadionie pod kierunkiem znanego w Łomży sędziego piłkarskiego Leona Pfeffera (Jankowski 2005: 20, 21; „Przegląd Łomżyński” 1936, nr 10: 6; nr 16: 4). W meczu z WKS Zambrów wygrała łomżyńska „Makabi” rezultatem 5 : 4. 3 V 1936 r. w meczu o mistrzostwo klasy „A” „Makabi” zremisowała na stadionie nad Narwią wynikiem 1 : 1 z ŁKS „Legion”. Wynik meczu okazał się zaskoczeniem dla kibiców. Po kwietniowym zwycięstwie ŁKS nad „Makabi” 7 : 1 w meczu towarzyskim oraz zwycięstwach nad drużynami wojskowych z Łomży i Zambrowa spodziewano się łatwej wygranej. Mecz obserwowało ponad 1000 kibiców. Dobrze sędziował Dulas z Białegostoku. W meczu rewanżowym 17 V 1936 r. ŁKS „Legion” wygrał 3 : 1 z „Makabi” Łomża. Do przerwy osiągnięto wynik remisowy 1 : 1. Zwycięskie bramki strzelili Borys Sokołow (2) i Tadeusz Kamionowski (1). Dla pokonanych gola zdobył Goldberg. ŁKS wystąpił osłabiony brakiem Karbowskiego, Cieśluka i Gontarskiego. Gra obydwu drużyn była ostra, niezbyt zgodna z przepisami. Sędzia nie uznał dwóch bramek strzelonych przez „Makabi” – jednej z spalonego, a drugiej z autu, nie odgwisdywał gry ręką. Rozczarowana takim sędziowaniem publiczność zachowywała się agresywnie w stosunku do sędziego, próbowała go atakować. Niezadowoleni zawodnicy „Makabi” opuścili boisko 4 minuty przed zakończeniem meczu. Spowodowanie takiego incydentu według regulaminu Polskiego Związku Piłki Nożnej zagrożone było zawieszeniem kierownictwa klubu w prawie reprezentowania klubu wobec władz PZPN oraz karą o wysokości 200 zł. Brak informacji o skutkach zachowania zawodników „Makabi”. Mecz obserwowało 700 kibiców. Sędziował Przybyszewski z Białegostoku (Jankowski 2005: 21, 22; „Przegląd Łomżyński” 1936, nr 19: 7; nr 21: 6; „Przegląd Ostrołęcki” 1936, nr 21: 6; Wszędryówny). „Makabi” w łomżyńskiej grupie rozgrywek zajęło 3 miejsce, za „Warmią” Grajewo i „ŁKS Legion” Łomża. Pod koniec sezonu „Makabi” toczyło już boje o utrzymanie się w klasie A walcząc z drużynami, które zajęły 3 miejsca

w swoich grupach: WKS „Jagiellonią” i „Makabi” Suwałki. W grach tych najlepsze okazało się „Makabi” Łomża („Przegląd Łomżyński” 1936, nr 28: 4; nr 34: 5; „Przegląd Ostrołęcki” 1936, nr 29: 4; nr 34: 5). 29 i 30 VIII 1936 r. odbyły się mecze między drużynami „Makabi” z Suwałk i Łomży na stadionie wojskowym 33. p. p. W pierwszym dniu rozgrywek łomżyński zespół wystąpił w osłabionym składzie bez Echta i Eliasza Jelenia. W pierwszych minutach meczu kontuzjowany został gracz łomżyńskiej drużyny o pseudonimie „Abisyńczyk”. Uzyskano jednak remis 2 : 2. 30 VIII 1936 r. rozegrano mecz rewanżowy. Łomżanie mieli już zapewniony byt w „A” klasie. Grali bardziej zdecydowanie i wygrali 3 : 1. Żydowskie Towarzystwo Gimnastyczno-Sportowe „Makabi” z Łomży dwukrotnie zwyciężyło w Białymstoku „Jagiellonię” 4 : 1 i 5 : 3. Dzięki zwycięstwom nad „Jagiellonią” Białystok oraz wynikom meczów z „Makabi” Suwałki łomżyńska „Makabi” pozostała w rozgrywkach klasy „A” „Białostockiego Okręgowego Związku Piki Nożnej”. „Makabi” Łomża w rozgrywkach o pozostanie w klasie „A” okazała się najlepszą drużyną, wyprzedziła „Jagiellonię” Białystok i „Makabi” Suwałki. W klasyfikacji ostatecznej rozgrywek zajęła 7 miejsce na 9 zespołów. Klasę „A” rozgrywek opuściła „Makabi” Suwałki (Górko 2010: 423, 424; „Przegląd Łomżyński” 1936, nr 23: 5; nr 29: 4; nr 34: 5; nr 36: 5; „Przegląd Ostrołęcki” 1936, nr 36: 5).

NAC

Narodowe Archiwum Cyfrowe, sygn. 1-6-2051

Zespół piłki nożnej Żydowskiego Klubu Sportowego „Makabi” w Łomży

Tab. XX. Wyniki meczów piłki nożnej Żydowskiego Klubu Sportowego „Makabi” w Łomży w 1936 r. w ramach rozgrywek o mistrzostwo Białostockiego Okręgowego Związku Piłki Nożnej

Lp.	Data	Miejsce	Przeciwnik	Wynik	Uwagi
1.	IV 1936	–	Kolejowe Przysposobienie Wojskowe „Ognisko” Białystok	1 : 1	
2.	–		WKS Zambrów	5 : 4	
3.	3 V	Łomża	ŁKS „Legion” Łomża	1 : 1	
4.	17 V	Łomża	ŁKS „Legion” Łomża	1 : 3	
5.	29 VIII	Łomża	„Makabi” Suwałki	2 : 2	
6.	30 VIII	Łomża	„Makabi” Suwałki	3 : 1	
7.	–	Białystok	„Jagiellonia” Białystok	4 : 1	
8.	–	Białystok	„Jagiellonia” Białystok	5 : 3	

Źródło: Jankowski 2005: 20, 21, 22; Górko 2010: 23, 422, 423, 424; „Przegląd Łomżyński” 1936, nr 10: 6; nr 12: 6; nr 19: 7; nr 21: 6; nr 23: 5; nr 28: 4; nr 29: 4; nr 34: 5; nr 36: 5; „Przegląd Ostrołęcki” 1936, nr 21: 6; nr 29: 4; nr 34: 5; nr 36: 5; Wszędrywny.

Na koniec sezonu 1936 r. BOZPN wprowadził kolejną reorganizację systemu rozgrywek grupowych i spotkań barażowych. Utworzono 8 drużynową ligę klasy „A”. Znalazły się w niej: ŁKS Łomża, WKS Grodno, „Makabi” Grodno, „Hapoel” Białystok, „Jagiellonia” Białystok, „Makabi” Białystok, „Warmia” Grajewo i „Makabi” Łomża. Sezon piłkarski zaczynał się jesienią, a kończył wiosną. Rozgrywki sezonu 1937 rozpoczęły się już jesienią 1936 r. „Makabi” Łomża zajęła w tych rozgrywkach ostatnie, ósme miejsce i została zdegradowana do klasy „B”. W 1937 r. BOZPN pozbawił praw członkowskich 7 klubów: „Makabi” Suwałki, „Makabi” Sejny, „Makabi” Wołkowysk, „Kraft” Grodno, ZKS i „Hapoel” Bielsk Podlaski oraz PWL Hajnówka. Powodem było nieprzestrzeganie obowiązków statutowych, nieopłacanie składek i bojkotowanie uchwał związku. W sezonie rozgrywek 1936/37 ŁKS Łomża zajął 2 miejsce w klasie rozgrywek „A”, a „Makabi” Łomża ósme miejsce, ostatnie w grupie. 13 VI 1937 r. mecz z WKS Grodno „Makabi” przegrała rezultatem 9 : 0. Decyzją BOZPN „Makabi” Łomża zdegradowana została do klasy „B” (Jankowski 2005: 22, 23; Górko 2010: 425). W sezonie 1937/38 BOZPN przeprowadził działania dyscyplinujące wobec klubów nieprzestrzegających statutowych obowiązków, nieopłacających składek członkowskich i bojkotujących uchwały związku. Wiosną 1937 r. z rozgrywek BOZPN wykluczył 7 klubów: „Makabi” Suwałki, „Makabi” Sejny, „Makabi” Wołkowysk, „Kraft” Grodno, ZKS i „Hapoel” Bielsk Podlaski oraz PWL Hajnówka. BOZPN ukarał ŁKS karą 350 zł za oddanie walkowerem meczu z „Warmią” Grajewo. Pieniądze nie wpłynęły na konto związku i ŁKS został zawieszony w prawach członkowskich i wykluczony z rozgrywek. Wyniki wszystkich jego meczów zweryfikowane zostały jako walkower 3 : 0. Postanowienia powyższe umożliwiły „Makabi” ponowny awans do klasy „A” (Jankowski

2005: 23; Górko 2010: 25, 426, 427). Drużyna ŁKS do września 1939 r. nie uczestniczyła w rozgrywkach ligowych, rozgrywała tylko mecze towarzyskie. Zespoły piłkarskie „Jagiellonii” i „Ogniska” Białystok zostały rozwiązane. W ich miejsce awansowały zespoły „Cresovii” Grodno i „Makabi” Łomża. „Makabi” Łomża była w sezonie 1938/1939 jedynym reprezentantem ziemi łomżyńskiej w lidze na poziomie klasy „A”. J. Górko (2010: 23, 27, 422, 426, 428) poinformował, że na zakończenie sezonu zostało sklasyfikowane na 6 miejscu, za „Makabi” Grodno. Z. Jankowski (2005: 23, 24) natomiast poinformował o zajęciu w tych rozgrywkach przez „Makabi” Łomża siódmego, ostatniego miejsca. Pierwsze miejsce zdobył WKS Grodno.

Tab. XXI. Wyniki rozgrywek klasy „A” BOZPN w sezonie 1938/1939

L.p.	Klub	Stosunek goli
1.	„WKS” Grodno	45 : 13
2.	„Strzelec” Białystok	19 : 12
3.	„Makabi” Białystok	18 : 15
4.	„Cresovia” Grodno	11 : 19
5.	„Warmia” Grajewo	3 : 4
6.	„Makabi” Grodno	5 : 17
7.	„Makabi” Łomża	1 : 22

Źródło: Jankowski 2005: 24 (na podstawie opublikowanych przez prasę wyników).

1 X 1938 r. w Grodnie drużyna „Makabi” Łomża przegrała z WKS Grodno wynikiem 13 : 1. Wynik ten był najwyższą wygraną w przedwojennej historii BOZPN. Z powodu nieuregulowania zaległych składek „Warmia” Grajewo została wykluczona z rozgrywek „BOZPN”. „Ognisko” Białystok wycofało się z rozgrywek, a jego wyniki anulowano. Wszystkie te okoliczności spowodowały zajęcie przez „Makabi” Łomża ostatniego miejsca w rozgrywkach klasy „A” i zdegradowanie zespołu do rozgrywek w klasie „B” (Jankowski 2005: 23, 24; Górko 2010: 23, 27, 422, 426, 428; Lewiński 1952: 208; Pestka 1998: 30, 31, 32, 34, 35; Pestka 2000: 32, 33; „Przegląd Łomżyński” 1935, nr 49: 5; 1936, nr 36: 5; wywiad autora z R. Wszędyrównym i J. Dodą).

1 IV 1939 r. Łomża w wyniku reformy administracyjnej stała się miastem wydzielonym z powiatowych związków samorządowych. Łomżę i powiat łomżyński wraz z kilkoma starostwami graniczącymi z województwem warszawskim przydzielono do tego województwa. Niezadowolenie z polityki BOZPN wobec łomżyńskich klubów oraz przynależność do województwa warszawskiego stworzyło impuls dla działaczy do podjęcia starań o założenie w Łomży autonomicznego podokręgu piłkarskiego. W tym celu zorganizowano w Łomży spotkanie władz polskich i żydowskich klubów sportowych z terenu miasta i okolic. Zebranie odbyło się pod prze-

wodnictwem starosty łomżyńskiego Janickiego i wicestarosty – prokuratora Kuliba. Założenia projektu przedstawił Mosze Kojler. Przedstawiciele klubów przyjęli propozycję. Łomżyńskie kluby żydowskie na spotkaniu reprezentowali przedstawiciele „Makabi” i „Robotnika” Łomża. W trakcie wyborów władz i głosowania doszło do zjednoczenia „sił chrześcijańskich” i z tego powodu do 9-osobowego zarządu został wybrany tylko 1 przedstawiciel klubów żydowskich M. Kojler. Brak jest informacji o pozostałych członkach zarządu, klubach tworzących podokręg i o jego działalności (Lewiński 1952: 208; Pestka 1998: 36).

Udział drużyny piłki nożnej Żydowskiego Towarzystwa Gimnastyczno-Sportowego „Makabi” w meczach z klubami z poza Białostockiego Okręgu Piłki Nożnej

12 VII 1928 r. Żydowski Klub Sportowy „Makabi” z Łomży przegrał na meczu wyjazdowym w Ostrowi Mazowieckiej wynikiem 5 : 3 z reprezentacją Ostrowi Mazowieckiej (Grochocki).

W wyniku wspólnej inicjatywy Żydowskiego Towarzystwa Gimnastyczno-Sportowego „Makabi” i Łomżyńskiego Klubu Sportowego „Legion” sprowadzono do Łomży drużynę piłki nożnej Robotniczego Klubu Sportowego „Skra” z Warszawy. W sobotę 10 VIII 1935 r. warszawska „Skra” rozegrała Mecz piłki nożnej z „Makabi” Łomża, a w niedzielę 11 VIII 1935 r. z Łomżyńskim Klubem Sportowym „Legion” wygrywając go wynikiem 2 : 1 („Przegląd Łomżyński” 1935, nr 32: 8; nr 33: 9). W sobotę 17 VIII 1935 r. w meczu rozegranym w Łomży między „Makabi” Warszawa „Makabi” Łomża uzyskano wynik remisowy 2 : 2. Drużyna warszawska miała przez cały mecz przewagę. Nie wykazała się jednak skutecznością strzelecką. 19 VIII 1935 r. „Makabi” Warszawa osiągnęła taki sam wynik w meczu z Łomżyńskim Klubem Sportowym „Legion” („Przegląd Łomżyński” 1935, nr 34: 13). 14 IX 1935 r. „Ognisko” Wilno wygrało z „Makabi” Łomża wynikiem 7 : 5, w 1 połowie meczu uzyskano wynik remisowy 3 : 3. Sędziował Leon Pfeffer („Przegląd Sportowy” 1935, nr 32: 8; nr 34: 13; nr 38: 8; „Przegląd Łomżyński” 1935, nr 38: 9; wywiad autora z R. Wszędyrównym i J. Dodą). 18 VIII 1935 r. w meczu „Makabi” Warszawa z „Makabi” Łomża uzyskano remis wynikiem 2 : 2. Taki sam wynik uzyskał następnego dnia, w niedzielę z tym warszawskim zespołem Łomżyński Klub Sportowy „Legion” („Przegląd Łomżyński” 1935, nr 34: 13). 13 IX 1935 r. zespół łomżyńskiego „Makabi” przegrał wynikiem 7 : 5 z drużyną Kolejowego Przysposobienia Wojskowego „Ognisko” z Wilna. 14 IX 1935 r. w meczu rewanżowym uzyskano wynik remisowy 3 : 3. Sędziował Leon Pfeffer („Przegląd Łomżyński” 1935, nr 38: 9). W sobotę, 8 VIII 1936 r. łomżyńska „Makabi” rozegrała w Łomży mecz z drużyną Kolejowego Przysposobienia Wojskowego „Orzeł” z Warszawy. Zakończył się on wysoką porażką łomżyńskiego zespołu. Warszawiacy wygrali wynikiem 5 : 0. W łomżyńskiej drużynie grał bardzo słabo atak, nie wyko-

rzystując bardzo wielu sytuacji podbramkowych. W niedzielę 9 VIII 1936r., w meczu rewanżowym między tymi zespołami osiągnięto rezultat remisowy 2 : 2. Obydwa mecze sędziował Leon Pfeffer („Przegląd Łomżyński” 1936, nr 33: 5; „Przegląd Ostrołęcki” 1936, nr 33: 5).

Literatura

- Brodzicki C., 1999, *Ziemia Łomżyńska do 1529 roku*, Łomża.
- Brodzicki C., 1987, Godlewska D., *Łomża w latach 1794–1966*, Łomża.
- Chełmecki J., 2002, *Wybrane aspekty rozwoju sportu żydowskiego w Polsce w okresie międzywojennym*, „Roczniki Naukowe AWF” w Warszawie, t. XLI.
- Dobroński A., 1993, *Łomża w latach 1866–1918*, Łomża.
- Godlewska D., 1962, *Dzieje Łomży od czasów najdawniejszych do rozbiorów Rzeczypospolitej*, Łomża.
- Godlewska D., 2000, *Dzieje Łomży od czasów najdawniejszych do rozbiorów Rzeczypospolitej*, Łomża.
- Gnatowski M., Dobroński A., Jemielity W., Kocoń J., Romańczuk Z., 2011, *Polacy – Sowieci – Żydzi w regionie łomżyńskim w latach 1939–1941. Dokumenty i relacje żydowskie*, t. III–IV, Łomża.
- Gołota J., 1998, *Z dziejów społeczności żydowskiej w Ostrołęce na tle innych miast mazowieckich*, [w:] *Ostrołęka na tle innych miast mazowieckich w XIX i XX w.*, Ostrołęka.
- Grochocki F., *Notes*, w zbiorach Łomżyńskiego Towarzystwa Naukowego w Łomży.
- Górko J., 2010, *Piłkarskie dzieje Podlasia. 80 lat historii piłki nożnej w regionie podlaskim: 1929–2009*, Żelechów.
- Jankowski Z., 2005, *Kalendarium 80-lecia Klubu Sportowego „Warmia” w Grajewie*, Grajewo.
- Kęsik W., 1936, *Za drutami Szczypiorna i Łomży: wspomnienia byłego żołnierza I. Brygady Legionów Polskich*, Warszawa.
- Księga Żydów ostrołęckich, 2002, red. wyd. izraelskiego I. Iwri, red. wyd. polskiego Z. Drezner, J. Gołota, A. Wołosz, tłum. J. Chmiel, Z. Drezner, J. Gołota, J. Kijowski, J. Nowicka, Ostrołęka–Tel Awiw.
- Lewicki A., 1929, *Zarys historii wojennej 4-go Pułku Piechoty Legionów*, Warszawa.
- Lewiński J., 1952, *Księga Pamięci Gminy Żydowskiej Łomża*, Tel Awiw, tłum. A. Bielecki.
- Milewski J.J., 2002, *Stosunki polsko-żydowskie w Ostrołęckim i Łomżyńskim w latach trzydziestych i w czasie II wojny światowej*, „Zeszyty Naukowe” nr XVI, Ostrołęka.
- Nietysza M., 1986, *Rozwój miast i aglomeracji miejsko-przemysłowych w Królestwie Polskim 1865–1914*, Warszawa.
- Pestka H., 2000, *Łomżyński Klub Sportowy 1926–2000*, Łomża.
- Pestka H., 1998, *Piłka nożna na Ziemi Łomżyńskiej w latach 1917–1997*, Łomża.

- Pomarański S., 1931, *Zarys historii wojennej 1-go Pułku Piechoty Legionów*, Warszawa.
- Rocznik Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego* 1913, 1914, Warszawa.
- Rokicki J., 2001, *Sport*, [w:] *Żydzi w Polsce. Dzieje i kultura. Leksykon*, Warszawa, red. J. Tomaszewski, A. Żbikowski.
- Rzeczniowski L., 1861, *Dawna i teraźniejsza Łomża*, Warszawa.
- Snopko J., 2008, *Final epopei Legionów Polskich 1916–1918*, Białystok.
- Stupakowski B., 1972, *Zarys dziejów sportu w Łomży do 1939 r.*, relacja R. Wszędyrównego, maszynopis pracy magisterskiej w zbiorach Łomżyńskiego Towarzystwa Naukowego.
- Szturm de Sztren T., 1918, *Zaludnienie Królestwa Polskiego wobec wojny*, Warszawa.
- Śmiechowski K., 2003, *Początki i rozwój sportu żydowskiego*, „Przegląd Naukowy Kultury Fizycznej Uniwersytetu Rzeszowskiego”, t. VI, nr 3–4.
- Śmiechowski K., 2004, *Początki zorganizowanego żydowskiego ruchu sportowego na świecie*, „Przegląd Naukowy Kultury Fizycznej Uniwersytetu Rzeszowskiego”, t. VII, nr 1–2.
- Wasiutyński B., 1930, *Ludność żydowska w Polsce w XIX i XX wieku. Studium socjologiczne*, Warszawa.

Czasopisma

- „Echa Płockie i Łomżyńskie” 1898–1904.
- „Przegląd Łomżyński” 1929–1936.
- „Przegląd Ostrołęcki”.
- „Przegląd Sportowy” 1921–1939.
- „Szklane Domy” – dodatek do „Przeglądu Łomżyńskiego”.
- „Wiarus” 1918–1939.
- „Wspólna Praca” 1910–1933.
- „Zeszyty Łomżyńskie” 2003.

Źródła archiwalne

BN ZDŻS – Biblioteka Narodowa, Zakład Dokumentów Życia Społecznego.

Relacje, świadectwa

- Testimony of Genia Friedman born in Lomza, 1916, regarding her experiences during the Holocaust Arthur Brauner Films Catalog Samples, Survivors of the Shoah Visual History Foundation, Los Angeles.
- Wywiad autora z J. Dodą, T. Mrózek, W. Rybickim, R. Wszędyrównym.

Źródła w wersji elektronicznej publikowane na stronach internetowych

Pinkas haKehilot Lomza, New York 1957, cyt. za tłumaczeniem tekstu na język angielski, dostępnym w wersji elektronicznej na stronie: <http://yizkor.nypl.org/index.php?id=2395>

Summary

The author presents the history of Jewish sport in Lomza, on the background of socio-political events on Polish soil and in Poland between the Wars and on the background of the state policy regarding the Jewish minority. The paper presents an order and the motifs in creation of institutional forms of Jewish practice of physical culture in the world and on Polish territory before Poland regained independence in 1918. It describes the coexistence of the Polish and Jewish sport community in Lomza, their co-operation and competition. This study is the first in the region of north-eastern Polish, which discusses the issue of Jewish sports movement in the county as a whole, from its inception to its completion forced by the Nazist policy of extermination.

Końcowy okres walk o niepodległość Polski nierozwralnie związany była z działalnością Polskiej Organizacji Wojskowej (POW). Powstała ona w Warszawie na rozkaz Józefa Piłsudskiego w połowie sierpnia 1914 r., a więc w kilka dni po wybuchu I wojny światowej, przez połączenie dwóch paraliżowanych organizacji działających na terenie zaboru austriackiego – Polskich Drużyn Strzeleckich i Związku Strzeleckiego. Najważniejszym celem jej działalności było prowadzenie szkolenia wojskowego i przygotowanie środków technicznych do przyszłej walki zbrojnej o niepodległość kraju. Nie zapomniano także o szkoleniu ideowo-politycznym członków organizacji. Ideologie oraz cele i zasady działania zawierała opracowana przez Komendę Naczelną „Deklaracja”.

Dzieje POW obrosły w wiele legend, a jej obczaj funkcjonujący w społeczeństwie do dziś nie jest pozbawiony elementów mitologizacji. Kolej podlegała ona od momentu powstania. Podczas gdy struktury, rozwój, koncepcje polityczno-wojskowe i formy działania władz naczelnych i organów centralnych POW są dość dobrze opracowane, to odnośnie terenowych struktur organizacyjnych i ich roli w poszczególnych regionach okupowanego kraju sytuacja przedstawia się zgoła